

M. TÓTH ERZSÉBET

ADALÉKOK HÁROM CSANÁD MEGYEI NAGYKÖZSÉG NEMZETI BIZOTTSÁGÁNAK TÖRTÉNÉTEHEZ

A nemzeti bizottságok a magyar népi demokrácia fejlődésének első szakaszában a demokratikus átalakulás tartópillérei voltak. A romokban heverő ország előtt álló hatalmas feladatok megoldását egyedül egy párt sem vállalhatta, ezért a Kommunista Párt már 1944 őszén felszólítást intézett a demokratikus pártokhoz, hogy kezdjék meg működésüket.¹ Egyidejűleg felmerült egy olyan szerv létrehozásának a szükségessége is, amely összefogja a legszélesebb, pártokhoz nem tartozó, demokratikus tömegereket. Ez a gondolat jut határozott formában kifejezésre a Magyar Kommunista Párt november 30-i programnyilatkozatának 6. szakaszában is.²

A program útmutatásának megfelelően a Kommunista Párt vezetésével, a kommunisták kezdeményezésére az ország valamennyi helységében megalakították a nemzeti bizottságokat. (Néhány nemzeti bizottság már november 30-a előtt is működött az ország először felszabadított tisztántúli területein.)

A nemzeti bizottságoknak Magyarországon volt néhány olyan sajátos vonásuk, amely megkülönbözteti őket a cseh, szlovák stb. népi ellenállási bizottságoktól. A demokratikus tömegmozgalom ugyanis Magyarországon nem az antifeudális fegyveres harc közepette bontakozott ki. Ennek következtében nem volt meg annak a lehetősége, hogy e harc választóvízként hasson a demokrácia és a szocializmus erőire. Nem volt meg tehát az a lököerő sem, amely meggyorsította volna a tömegek öntudatosodását, felverte volna őket az antifeudális fegyveres harc és az osztályháború

¹ Pl.: Gerő Ernő 1944. november 7-i beszédében.

² »A német elnyomók és magyar cinkosaik elleni harcban, a fasiszta és feudális reakció szétzúzására és a demokratikus átalakulás biztosítására községenként és városonként a demokratikus pártok megbízottaiból és kipróbált Hitler-ellenes hazafiakból nemzeti bizottságokat kell teremteni.« (Felszabadulás, 1944. szeptember 26—1945. április 4. Dokumentumok hazánk felszabadulásának és a magyar népi demokrácia megszületésének történetéből, a Magyar Munkásmozgalmi Intézet és a MTA Történettudományi Intézete kiadása, Szikra, Bp., 1955. 175. old.)

tapasztalataival. Éppen ezért a magyarországi demokratikus tömegmozgalom magán hordozta a régi társadalom számos vonását, — így a dolgozó tömegek viszonylagos politikai elmaradottságának jegyeit is. Megtalálhatók ebben a tömegmozgalomban még a fasizmus ideológiai fertőzésének a hatásai is. Kétségtelen, hogy mindezek fékező tényezőként hatottak a nemzeti bizottságok egy részének tevékenységére, főleg a dunántúli megyékben, ahol a nagybirtok túlsúlya folytán a reakció befolyása is mélyebb és nagyobb kiterjedésű volt, s nem egyszer az ellenséges elemek kerítették kezükbe a vezetést e népi szervezetekben is.

Ezzel szemben a Tiszántúlon, tehát Csanád megyében is a nemzeti bizottságok működésüket aránylag korán megkezdik és igen sokáig végeznek szívós, eredményes munkát. Ezt láthatjuk Csanádpalota, Mezőhegyes és Mezőkovácsháza nemzeti bizottságainak alább tárgyalandó tevékenységével kapcsolatban is. Az ok a helyi sajátosságokban, a kedvezőbb előfeltételekben rejlik. Ez a terület szabadult fel ugyanis először a »kilencedik csapás« hadműveletei eredményeként: a 2. ukrán hadseregcsoport itt tette először szabaddá az utat a demokratikus fejlődéshez. Kedvezőek voltak a gazdasági feltételek is, hiszen itt nem volt olyan mértékű a nagybirtok túlsúlya, mint a Dunántúlon. A haladó hagyományok: az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, a 90-es évek agrárszocialista mozgalmi, a Tanácsköztársaság emléke még elevenen éltek a népben. A klerikális reakció sem bírt itt olyan erős befolyással, mint a dunántúli területeken.

A megye vezetői nagyrészt elmenekültek a felszabadító csapatok elől. A közigazgatás teljesen széthullott. A felszabadulás utáni hetekben egyre sürögősebbé vált a járások és községek igazgatásának és szervezett életének helyreállítása. A közigazgatás újjászervezését itt is a szovjet parancsnokság kezdeményezte. A makói polgári városparancsnokság kapta a megbízást ilyen szervek létrehozására. Az alispáni teendők ellátásával egy itthonmaradt, régi tisztviselőt bíztak meg és mellérendeltek egy öttagú testületet, mely vármegyei »Ötös Bizottság« néven működött. Makón már október 13-án, tehát egy nappal az egész megye felszabadulása után megalakult ez az Ötös Bizottság. Tagjai valamennyien régi kommunisták voltak, akik végigszenvedték a Horthy-rendszer minden üldözését. A bizottság hatáskörébe tartozott a megyét érintő valamennyi kérdés elbírálásának és eldöntésének a joga. A bizottság tagjai igyekeztek megteremteni az összeköttetést a falvakkal. Az alispánnal együtt három részre osztották a megyét és a hat ember kettesével indult el a falvak meglátogatására. A községekben az ottani kommunisták segítségével gyűléseket hívtak össze, ahol a lakosságnak megmagyarázták az eseményeket. Igen sok községben bizalmatlanul fogadták őket, mert a régi megyei urakat vélték bennük visszatérni. Félelmük felengedett, amikor látták, hogy az Ötös Bizottság tagjai munkásemberek.

A 12 tagú Csanád vármegyei nemzeti bizottság 1945. január 6-án alakult meg. A négy demokratikus pártot 2—2 tag, a szakszervezeteket 3 tag képviselte, a bizottság titkára volt a tizenkettedik. A nemzeti bizottságok általános feladatainak ismertetése után szavazattöbbséggel megválasztották a bizottság elnökéül Farkas Imrét, a MKP képviselőjét. Január 31-i ülésükön megvitatták a működéshez elengedhetetlenül szükséges szerve-

zési alapszabályokat.³ Ugyanezen az ülésen meghatározták a Csanád vármegyei nemzeti bizottság egészen széles hatáskörét is.⁴

Az ország különböző területein létrejött nemzeti bizottságokat a megalakulás ideje alapján két csoportba oszthatjuk: az első csoportba az 1945. március végéig létrejött, a másodikba az 1945. március után alakult bizottságok sorolhatók. Az első szakaszban sokkal inkább találkozunk a népforradalmi öntevékenységeinek jeleivel. Ekkor a nemzeti bizottság, mint a közigazgatástól független államhatalmi szerv jött létre és veszi kezébe utóbb a közigazgatás helyi irányítását. A március után alakult nemzeti bizottságoknál némiképp eltérő sajátosságokat figyelhetünk meg. Csökken a megalakulás spontaneitása, illetve a pártoktól közvetlenül irányított módja és előtérbe lép a közigazgatási apparátus szervező tevékenysége. Ebben az időszakban pl. már nagyrészt a községi jegyzők vezetik le az alakuló értekezleteket. A második időszakban inkább a politikailag elmaradottabb községek nemzeti bizottságainak megalakulására került sor.⁵ A megvizsgált három Csongrád megyei község nemzeti bizottságának létrejötte az első periódusra esik.

Csanádpalota 1944. szeptember 24-én szabadult fel. A községben több olyan régi, a munkásmozgalomban megedzett ember volt, aki a felszabadulás utáni első napokban tudta, hogy mit kell tenni. A lakosság hivatott vezetőit látta bennük, ezért egy nyilvános nagygyűlésen egy öttagú bizottságot választott közülük. Tagjai Kamelistyák József (régii illegális kommunista), Lakatos Péter (volt vöröskatoná), Cene Mihály (1919-es harcos), Ludányi János és Krobák Mihály voltak. Valamennyien beléptek a Kamelistyák József vezetésével 1944. november 24-én megalakult kommunista pártszervezetbe.⁶ A nemzeti bizottság hivatalosan 1945. január 27-én alakult meg⁷ a Kommunista Párt két, a Kisgazdapárt két és a Földmunkás Szakszervezet három kiküldöttjéből. A Nemzeti Parasztpárt helyi szervezetét, mely a Földmunkás Szakszervezetből kiválva csak 1945. július 1-én alakult meg, később szintén két tag képviselte.⁸

Mezőhegyes 1944. szeptember 28-án szabadult fel. Kozák János, Alföldi Sándor, Unyatinzski Mátyás és Báthori Sándor még 1944. október folyamán megalakították a Kommunista Párt helyi szervezetét. A KP szoros kapcsolatot tartott fenn a helyi szovjet katonai előljárával, aki rendszeresen segítette a politikai munkát és hasonló érintkezést létesített a többi párt vezetőivel is. 1945. januárra megalakult a községben a Szociáldemokrata Párt és a NPP szervezete is. A nemzeti bizottság közvetlenül a helyi KP kezdeményezésére alakult meg 1945. januárban, teljesen önállóan, s miután az alakuló ülésen megállapodtak abban, hogy »valahova tartozni is kell«, megalakulásukat a megyei nemzeti bizottságnak jelen-

³ A vonatkozó adatokat részben Polányi Imre Makó város felszabadulásának történetéhez gyűjtött anyagából merítettem.

⁴ »A Csanád-vármegyei nemzeti bizottság célja és feladata minden olyan intézkedés megtétele, legyen az politikai, gazdasági, kulturális, társadalmi, vagy közigazgatási, amely a demokratikus új Magyarország felépítését célozza és előmozdítja.« (Szegedi Állami Levéltár, Csanád vm. N. B. iratai 1—100., 24. alapszám.)

⁵ Erre és az általános vonatkozású megállapításokra lásd Balázs Tibor: A Pest vármegyei nemzeti bizottságok történetéhez. Levéltári Közlemények XXVI., 1955. 239. old.

⁶ Lakatos Péter elmondása alapján.

⁷ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1945. jan. 27. jkv.

⁸ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 118/1945.

tették be. Az alakuló ülésen a szociáldemokraták azt követelték, hogy mivel az ő pártjukban vannak a legtöbben, a nemzeti bizottságban is nagyobb létszámmal legyenek képviselve, mint a többi párt. Ezt sikerült is elérniük. A KP három, a NPP három, a Szociáldemokrata Párt négy tagot delegált, ezenkívül rendszeresen eljár az ülésekre a rendőrfőnök is.⁹

Mezőkovácsháza 1944. október 6-án szabadult fel. A régi, illegális kommunisták és közismerten baloldali érzelmű emberek mindjárt az első napokban összeültek az egyik 1919-es elvtárs lakásán. Azonnal a KP megalakításának gondolata merült fel bennük. Annak ellenére, hogy akadt közöttük egy-kettő, aki a párt megalakulásával még »várni akart egy kicsit«, az első harcosok — Tóth Pál, Bajusz Pál, Dzsamba György, Kovács János, Szedlacek János — megalakították a pártszervezetet, amit 1944. október 26-án a helyi szovjet katonai parancsnok is helyeslően tudomásul vett. Az így megalakult KP azonnal kapcsolatot létesített a megyei Ötös Bizottsággal és a továbbiakban ennek útmutatásai szerint dolgozott: egyik tagja, Szabó János meg is látogatta a községet és a helyi nemzeti bizottságot már az ő segítségével és útmutatása alapján alakította meg a pártszervezet 1945. február 10-én,¹⁰ miután 1944. december végére—1945. elejére a községben mind az öt, a Függetlenségi Fronthoz tartozó párt megalakult.¹¹ A nemzeti bizottság megalakulásáig a község egész életét a KP szervezte újjá és irányította.

A községi nemzeti bizottságok ülései a megyei N. B. alakuló ülésén megállapított szervezeti alapszabály szerint folytak le, melyet megküldtek a községeknek. Az alapszabály a következőképpen körvonalazta a bizottságok szervezetét:

1. A bizottság 11 tagból áll. Ezen tagokat az érvényesen, s a bizottság céljának megfelelően működő politikai pártok küldik ki. Amennyiben a jövőben olyan politikai párt alakulna, amely ezen céloknak megfelel, a bizottság elhatározhatja, hogy ezen újonnan alakult politikai párt küldötteit is meghívja a bizottságba. Számukat a bizottság határozza meg.

2. A bizottság tagjai közül elnököt és alelnököt választ.

3. A bizottság ülését az elnök hívja össze. Összehívhatja az ülést minden olyan esetben, amikor a bizottsághoz kellő számú vagy fontos ügy érkezett döntésre. Az elnök azonban az ülést köteles minden 30 napban a beérkezett ügyekre tekintet nélkül összehívni. Ugyancsak köteles az elnök bizottsági ülést összehívni akkor is, ha ezt legalább 2 bizottsági tag a tárgyalandó ügy megjelölésével írásban kéri. Amennyiben az elnök fentebb körülírt összehívási kötelességének nem tenne eleget, úgy a tagoknak is jogukban áll az ülést összehívni. Az ülés összehívása meghívóval történik, amelynek tartalmaznia kell a tárgyalandó ügyek felsorolását. Az elnök köteles a napirendre azon indítványokat is felvenni, amelyeket bármely bizottsági tag kellő időben írásban bejelent. A meghívó zárt borítékban kézbesítendő, éspedig legalább két nappal az ülés előtt.

4. A bizottság ülései nem nyilvánosak. Az elnök javaslatára azonban a bizottság megengedheti, hogy közérdekből bizonyos személyek a tárgyaláson jelen lehessenek és esetenként azt is engedélyezheti, hogy a tárgyalásról sajtóközleményt adjanak ki.

⁹ Unyatinzski Mátyásné (volt N. B.-tag) elbeszélése alapján.

¹⁰ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai 62/1945.

¹¹ Tóth Pál elbeszélése szerint.

5. A bizottsági ülés akkor határozatképes, ha a szabályszerűen meghívott tagok közül legalább 8 megjelent. Amennyiben valamelyik tag a megjelenésben akadályozva van, úgy az illetékes politikai pártnak jogában áll helyette másik személyt delegálni. Ezen személy köteles a tárgyalás megkezdése előtt megbízólevelét az elnöknek átnyújtani. Ettől függetlenül azonban minden tag köteles elmaradását az elnökhöz benyújtandó irattal igazolni; ennek elfogadásáról a bizottság határoz. Ha valamelyik politikai párt kiküldötte háromszor egymásután igazolatlanul elmarad, úgy ezen személy a fentebb említett létszámnál nem veendő figyelembe és az ülés nélküle is határozatképes. Amennyiben a fentemlített 8 személy az ülésen nem gyűlnék össze, az ügy fontosságához képest az elnök indítványára a jelenlévő tagok elhatározhatják, hogy a bizottság következő ülése a megjelent tagok számára való tekintet nélkül határozatképes.

6. A bizottság tárgyalásait az elnök vezeti. Ügyel a tárgyalás rendjére, zavartalanságára és oly irányú fegyelmi jogkör illeti meg, hogy a rendzavaró tag egy üléstartamra történő kizárását indítványozhatja a bizottságnak. A tagok bármelyike az ügyhöz korlátlanul hozzászólhat, ameddig az ügy teljesen kimerítő tárgyalásban nem részesült. Ha ez megtörtént és az ügyhöz hozzászólni már senki nem óhajt, úgy az elnök az ügyet döntésre bocsátja. A döntés történhetik egyhangúan és szavazással. A szavazás nyílt, azonban, ha két tag titkos szavazást kér, úgy azt az elnök elrendelni köteles. A szavazásnál a többségi elv az irányadó. Titkos szavazásnál a titkosság teljes biztosítására alkalmas szavazócédulákat kell készíteni. A szavazatokat — a teljes titkosság szem előtt tartásával — az elnök gyűjti össze és ő állapítja meg az eredményt. Az elnök nem szavaz, csak szavazategyenlőség esetén dönt. Ugyanezen elvek alkalmazandók a tisztségek betöltésénél. Minden bizottsági ülésről jegyzőkönyvet kell felvenni, mely tartalmazza a tárgyalási anyagot és a hozott határozatokat. A jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök mindenkor két tagot kér fel.¹²

A nemzeti bizottság tagjai fizetést sohasem kaptak. Igaz önzetlenséggel végezték munkájukat. Leszámítva az esetenként beférkőző ellenséges szándékú elemeket, a bizottságokban vezetőszerepet játszó régi munkásmozgalmi, vagy baloldali érzelmű emberek őszinte, áldozatkész akarással álltak a demokratikus átalakulásért vívott harc élére, s ennek végső, győzelmes kimenetelétől várták azokat az eredményeket, melyeket korábbi küzdelmeik során nem tudtak tartósan kivívni.

A nemzeti bizottságok központi irányítását a budapesti, majd az országos nemzeti bizottság volt hivatva ellátni. A budapesti nemzeti bizottság irányítói tevékenysége nem jelentett ugyan tényleges, széleskörű, gyakorlati segítséget, de körlevelei azt mutatják, hogy a központi irányítás szükségességét felismerte és erre kísérletet is tett, főbb irányvonalaiiban megszabva az ország nemzeti bizottságainak működését. Az 1945. szeptember 4-én megalakult ONB sem hozott lényeges változást a nemzeti bizottságok országos hálózatának összefogásában és irányításában. Az ONB alakuló ülésének és későbbi üléseinek jegyzőkönyvét megküldte minden nemzeti bizottságnak, ami — főleg az alakuló ülés jegyzőkönyvének egységes szellemtől áthatott, progresszív hangja — kedvező hatással volt a nemzeti bizottságokra. Ennél sokkal szorosabb kapcsolat alakult ki

¹² Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai 28/1945.

a megyei és a községi nemzeti bizottságok között. A Csanád vármegyei nemzeti bizottság iránymutatást, nem egyszer utasításokat adott a községeknek és esetenként azok végrehajtásáról jelentést is kért, — bár többnyire eredménytelenül, mert a községi szervek a jelentések megküldését elhanyagolták. A jellemző és általános tehát inkább az volt, hogy a községi nemzeti bizottságok, mint megannyi kis köztársaság vezetőtestületei, teljes felelősséggel végezték mindazokat a feladatokat, amelyek az adott körülmények között rájuk hárultak.

A nemzeti bizottságok egészen 1945. április—májusig, tehát míg a közigazgatási apparátus országos viszonylatban működni nem kezdett, helyi viszonylatban az összes állami funkciókat gyakorolták.¹³

A felszabadulás utáni első napok teendői közé tartozott az élet megindításához szükséges rend helyreállítása. Jelentős háborús károk e három községben nem voltak, az épületek csak kis mértékben rongálódtak meg. A harcot a szovjet katonák, ahol csak lehetett, a falvak határában vették fel, kímélve a lakosságot és a lakóházakat. Csupán Mezőhegyesen volt harc a község területén. Háborús rongálódást főleg a kendergyár környéke és a 18-as major szenvedett.¹⁴ A rend helyreállítását szolgáló teendők között a közbiztonság megszervezése állt az első helyen. A háborús viszonyok között a fegyelem nagymértékben meglazult. Előfordult számos esetben, hogy elhurcolták az elmenekült lakosok ingó felszereléseit; a lopás, rablás napirenden volt. A fegyelem, rend és közbiztonság helyreállítása érdekében a legtöbb helyen megszervezték a polgárőrséget. Tagjai önként jelentkezők voltak, rendszerint olyan emberek, akik már a jövő perspektíváját látva, készséggel vállalkoztak ezen áldozatos feladatra. A többi polgártól csupán karszalagjuk különböztette meg őket. Mezőhegyesen a felszabadulás utáni hónapokban iparosokból, kocsisokból, béresekből alakult meg a polgárőrség és elfoglalta a volt csendőrség épületét.¹⁵ Csanádpalotán a kommunisták azonnal hozzákezdtek a határőrség megszervezéséhez is. Hamarosan 16 határőr jelentkezett, akik eleinte — fegyver hiányában — botokkal álltak őrséget. Később a nemzeti bizottság kérésére az orosz parancsnok fegyvert is bocsátott rendelkezésükre. Itt a nemzeti bizottság, mint sok más községben, helyileg megszervezte a rendőrséget is.¹⁶ A későbbiek folyamán, amikor a rendőrség központilag kezdett kiépülni, a nemzeti bizottságok tették javaslatot, hogy kiket tartanak alkalmasnak a demokrácia védelmének ezen fontos posztjaira. A magyar demokráciának ezek az első fegyveres szervei zömükben már a legelső időkben is kommunistákból állottak. A rend védelme ekkor — éppen a meglazult erkölcsök következtében — sokszor életük veszélyeztetését is jelentette. Csanádpalotán például előfordult, hogy csavargók támadták meg a polgárőröket és többet közülük meggyilkoltak.¹⁷

¹³ »A Nemzeti Bizottság volt a felszabadított országrész tempót, lüktetést dik-táló motorja, egyben maga volt a jogforrás, maga volt a közigazgatás és maga volt a végrehajtó szerv is.« (ONB alakuló ülésének jegyzőkönyvéből: egy példánya a Szegedi All. Levéltárban is megtalálható.)

¹⁴ Benczik Mihály elbeszélése.

¹⁵ Gulácsi Zoltán mezőhegyesi iskolaigazgató elbeszélése alapján.

¹⁶ Lakatos Péter volt N. B.-tag elmondása alapján.

¹⁷ A nemzeti bizottság Fekete György árvái részére rendkívüli segílyt kér, melyben előadja, »hogy Fekete György 1944. november 26-tól 1945. június 19-ig mint rendőr őrködött a magyar demokrácia rendje felett. A nevezett már akkor felvette

Az utcák, terek a háborús viszonyok miatt nagymértékben elszennyeződtek. Mezőkovácsházán a nemzeti bizottság külön brigádot állított fel a köztisztaság helyreállítására, a közterek, utak és épületek karbantartására a munkaszolgálatosokként foglalkoztatott fasisztákból és 30 napi közmunkára kötelezett hazatértekből. Ezek és az ehhez hasonló munkálatok közmunka keretében folytak. Általános jelenség volt, hogy a nemzeti bizottságok 30 napi közmunka teljesítésére köteleztek minden olyan egyént, aki elmenekült a Vörös Hadsereg elől, de amint a helyzet lehetővé tette, visszatért. (Közmunkát persze nemcsak az elmenekülteknek, hanem mindenkinek teljesítenie kellett.) A közmunka kérdésében nem egyszer kisebb-nagyobb súrlódások is voltak, egyes helyeken ugyanis a nemzeti bizottság az iparosokat, kereskedőket, pedagógusokat mentesítette e kötelezettség alól. Ez ellen emelnek panaszt a nemzeti bizottsághoz intézett beadványukban a mezőkovácsházi földművesek és napszámosok. Előadják, hogy »míg ők, szegény és nagycsaládos emberek, díjazás nélkül közmunkát teljesítenek, addig az iparosok, kereskedők és egyéb foglalkozásúak keresetre tesznek szert«. ¹⁸ Kérik, hogy a közmunkában ezek is vegyenek részt, amennyiben pedig ez a felsőbb hatóságok rendelkezéseivel ellenkeznék, úgy a mentesítésért egy meghatározott összeget fizessenek, amely váltság az igénybevett munkások díjazására lenne fordítandó. A nemzeti bizottság ezután valóban azt az elvet alkalmazta, hogy aki más fontos munkaterületen dolgozott, az a közmunkát megváltotta. Ez így volt helyes és igazságos. A közmunkára minden községben igen nagy szükség volt. Mezőhegyes például nem tartotta elegendőnek a helyi munkacserőt, ezért 3 napi közmunka végzésére szólította fel a környező községek azon újonnan földhöz juttatott parasztjait is, akik Mezőhegyes határában kaptak földet. Az érdekelt községek — Nagylak, Ambrózfalva, Kövegy stb. — közölték ezt a sérelmet a megyei nemzeti bizottsággal. A megye érélyes utasítására a mezőhegyesi bizottság e határozatát visszavonta, kétségtelenül helyesen, mert az idevonatkozó rendeletek értelmében nem lehetett egy és ugyanazon személyt több községben közmunka teljesítésére szorítani. A rend helyreállításához tartozott, hogy összeszedték a határban hősi halált halt katonák holttestét és azokat illően eltemették. Mezőhegyesen pl. 76 hősi halottat hantoltak el.

A felszabadulást követő hetekben és hónapokban a mezőgazdaság katasztrófális helyzetben volt. A német és magyar fasiszták a Szovjetunió hadserege elől visszavonulva elhajtottak minden elhajthatót, a parasztok által el nem rejtett igásállatokat, elhurcoltak magukkal rengeteg munkagépet, traktort stb. Jellemző, hogy a nevezetes mezőhegyesi ménesbirtokon egyetlen ló sem maradt: az egész ménest Ausztriába szállították. (Egy részét 1947—48-ban hazahozták.) A felszerelést a dunántúli kisbéri gazdaságba vitték. ¹⁹ Sok helyen a betakarított termés nagyrészét is elcipeltek. A Mezőkovácsházán és Csanádpalotán átvonuló csapatok minden va-

a szolgálatot, mikor a harc még dúlt az országban, mert tudatában volt annak, hogy ilyen időszakban egyes polgárok kihasználják önmaguk részére a békés polgárok kifosztását is, és ennek tudatában vállalta ezen igen veszélyes órségállást, közben szerencsétlenség áldozata lett«. (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 146/1945.)

¹⁸ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai, 19/1945.

¹⁹ Gulácsi Zoltán elbeszélése alapján.

lamire való lovat elvittek, de a begyűjtött termést nem bántották. A búzával teli raktárak épségben megmaradtak.²⁰

A mezőgazdasági munkák megkezdésében, a termelés megindításában nagy szerepe volt a nemzeti bizottságok felvilágosító tevékenységének. Első lépésként a kommunisták népgyűléseket hívtak össze és így mozgósították a lakosságot az őszi munkálatok elvégzésére. Csanádpalotán november első napjaiban a piactéren tartott népgyűlésen az egyik volt vöröskatona keresetlen, őszinte, közvetlen szavakkal öntött lelket a teljesen tanácstalan emberekbe. Kifejtette, hogy »vissza többet a régiből semmit«. Utalt arra, hogy a szovjet hadsereg jelenléte nagy segítséget fog nyújtani. Végül felszólította a lakosságot, hogy indítsák meg az új életet és azonnal kezdjenek munkához.²¹

A földreform-rendelet megjelenése előtt külön probléma volt a földesurak által itthagytott uradalmak megművelése. A nemzeti bizottságok bátor, lényegében forradalmi intézkedéseket hoztak, amikor ezeknek a földeknek a megművelését a parasztságra bízta. A Csanád vármegyei nemzeti bizottság — energikusan válaszolva egyes aggályoskodó kisgazda hangokra, melyek különböző paragrafusokra hivatkozva tulajdonképpen már a bekövetkezendő földreformot támadták²² — határozottan leszögezi, hogy a földbirtokosok, akik földjeiket nem tudják megmunkálni, kötelesek azokat a földnélküliek rendelkezésére bocsátani; a fő cél most a földek megmunkálása és nem szabad semmiféle mellékkörülményt figyelembe venni; még ha a bemunkáló semmi haszonbért sem fizet, akkor is oda kell neki a földet adni, az a fontos, hogy a földben vetés legyen.²³ A mezőkovácsházi és csanádpalotai nemzeti bizottságok már kora tavasszal hozzá látták a gazdátlanul hagyott földek bemunkálásának megszervezéséhez. Mezőkovácsháza határában terültek el Náger Henrik, Purgly Emil, Nagy Sándor, Náger Vilmos 200 holdon felüli birtokai. Ezek mind elmenekültek, sorsára hagyva földjeiket. Csanádpalotán a Blaskovics-uralom és Madár János 100 holdon felüli birtoka maradt gazdátlanul. E községek kommunistái a földre vonatkozóan az első segítséget a szovjet katonáktól kapták, akiknek az volt a véleményük, hogy a nagybirtokot minél előbb zúzzák szét, hogy mire a tulajdonos netán visszajönne, már ne találjon semmit a régiből.²⁴ A földet azonnal kiadták kishaszonbérletbe, amit a parasztsok már a földosztás előtt is olyan szeretettel műveltek, mintha a sajátjuk lett volna. A minden talpalatnyi föld bevetésére irányuló törekvést tükrözi, hogy a csanádpalotai nemzeti bizottság a gazdasági iskola gazdátlanul maradt földjének hasznosítását az ideiglenes képviselőtestület hatáskörébe utalta azzal, hogy azt nyilvános árverésen, megfelelő parcellákban adja haszonbérbe.²⁵ A gazdasági munkálatok elvégzésének irányítására a nemzeti bizottságok 1945. február—márciusában megalakították a termelési bizottságokat. Mezőhegyesen a Kommunista Pártot kérték fel a bizottság létrehozására.²⁶

²⁰ Tóth Pál (volt N. B. elnök) elbeszélése alapján.

²¹ Lakatos Péter (volt N. B.-tag) elbeszéléséből.

²² Balázs Béla: A Nemzeti Bizottságok. (Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből, Akadémia, 1955.) 203. old.

²³ Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai 1945. febr. 22-i jkv.

²⁴ Tóth Pál és Lakatos Péter elmondása alapján.

²⁵ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 1945. jan. 29-i jkv.

²⁶ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1945. április 11-i jkv.

A tavaszi munkák megindításánál súlyos nehézségekkel kellett megküzdeni. Vetőmag-probléma ezen a területen kevésbé jelentkezett, sokkal nagyobb hiány volt igaerőben. A termelési bizottságok gondoskodtak arról, hogy a megmaradt és használható vontatóeszközöket, mezőgazdasági gépeket üzemképesse tegyék és a szovjet katonai parancsnokságok által rendelkezésre bocsátott igával, gépekkel együtt munkába állítsák. Mezőkovácsházán a szovjet katonai parancsnok 18 lovat adott kölcsön a községnek több hétre. A termelési bizottságok a munkát úgy szervezték meg, hogy azok, akiknek igaerőre volt szükségük, két-három napra kölcsön kapták a lovakat. A kulákok traktorait is igénybevették és a termelés szolgálatába állították.²⁷ A nemzeti bizottságok a termelés megindításáért a legmesszebbmenően felelősséget éreztek.²⁸

Nagy lendületet adott a mezőgazdasági munkák végzésének, hogy már 1945. február—március folyamán — miután a Néplap február 22-i száma felhívta a figyelmet, hogy »a földigénylők bizottságainak megalakításával nem kell várni se felső utasításra, se hatósági jóváhagyásra« — a nemzeti bizottságok mindenütt kezdtek megalakítani a földigénylők bizottságait: e téren a tárgyalt községek mindegyikében a nemzeti bizottság jelentős szerepet vitt. A földosztó bizottságok működésüket azzal kezdték, hogy elbírálták, kiknek a birtokát javasolják felosztásra. Csanádpalotán már ekkor felléptek a kisgazdák azzal, hogy majd ők tesznek javaslatot. A nemzeti bizottság azonban — elejét véve a kisgazdapárt minden nagybirtokmentő kísérletének — a földosztó bizottságba egyetlen kisgazdapártit sem vett be.²⁹ Ez elvileg helytelen eljárás volt, mert a kisgazdapártnak a földosztó bizottságban való képviselőhez — mint elismert demokratikus pártnak — kétségkívül joga volt. Mezőkovácsházán a piactérre hívták össze a falu lakosságát, ahol a nemzeti bizottság által a földosztó bizottságba javasolt öt egyént nyilvános gyűlésen választották meg. A bizottság tagjai azonnal hozzáfogtak az igénylők összeírásához. Nappal elvégezték az összeírást, este pedig megbeszéltek, hogy az igénylőknek milyen alapon és hány hold földet javasolnak.³⁰ A mezőhegyesi földosztó bizottságot szintén a nemzeti bizottság alapította meg. Mezőhegyes helyzete különleges volt. A felszabadulás előtt a község 36.000 holdnyi területe teljes egészében az állam tulajdonát képezte. A földigénylő bizottságnál a volt béresek, kocsisok, cselédek jelentkeztek és igényeltek földet. 14.000 holdat osztottak ki az állami birtok területéből. Az új földbirtokosok házhelyet is kaptak, ahova építkezni akartak. A nemzeti bizottság és a földosztó bizottság együttes ülésén heves vita folyt arról, hogy lebontsák-e a szétosztásra kerülő területen lévő középületeket. Töb-

²⁷ Bajusz Pál (volt N. B.-tag) elbeszélése szerint.

²⁸ Mezőkovácsházán a kiosztott földek kishaszonbérletének és a termelési bizottság támogatása ügyében a nemzeti bizottsági elnök javaslatára egyhangúan kimondták, hogy »a szántóföldek minden talpalatnyi bemunkálása érdekében a nemzeti bizottság minden tagja úgy személyén, mint az öt kiküldő pártszervezet vezetőségén keresztül hasson oda, hogy az ország közéletét szolgáló termelés a község területén a lehetőség legnagyobb fokára emeltessék. A termelési bizottságnak a termelés biztosítása érdekében hozott minden intézkedését a nemzeti bizottság teljes súlyával és minden tekintélyével mozdítsa elő. Ha a termelési bizottság segítségért a nemzeti bizottsághoz fordul, úgy az azon ügyben azonnal intézkedni fog«.

(Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai, 1945. március 1-i jkv.)

²⁹ Lakatos Péter elbeszélése alapján.

³⁰ Tóth Pál elbeszélése alapján.

ben, főleg a szociáldemokrata-párti küldöttek, a lebontás ellen voltak. A kommunisták kiharcolták, hogy az épületek egy részét mégis lebontsák és azok anyagából az újonnan földhözjuttatottak saját házat építhessenek, mert a felszabadulás előtt saját háza Mezőhegyesen senkinek nem volt, s miután az állami birtok kötelékéből kiszakadtak, az állami házakban sem lakhattak tovább.³¹ Az épületek lebontása körüli vita komoly megfontolásokból fakadt, mert kétségtelen tény, hogy a szinte örök-érvényű, erős, nagy középületek lebontása gazdaságilag végeredményben nem volt előnyös; de a kommunisták kardoskodása az akkori adott helyzetben — politikai szempontból — mégis helyes volt, mert az újjgazdák követeléseit és érdekeit tartotta szem előtt. A mezőhegyesi újjgazdák is számos nehézséggel küzdöttek a mezőgazdasági munkák elvégzése folyamán. Bár a feloszlott majorok gazdasági felszereléseit is megkapták, ez nem volt elegendő. A nagyobb gazdasági felszereléseket, ekét, boronát közösen használták. Nagy segítséget jelentett, hogy a nemzeti bizottságok közbenjárására az itteni orosz katonai parancsnokság is lovakat bocsátott rendelkezésükre. A földhözjuttatottak és a mintabirtok között a későbbiek folyamán is állandó súrlódások voltak a gazdasági eszközök, főleg az igavonó állatok elégtelensége miatt.³²

A dolgozó parasztság, bár nagy erőfeszítések árán, 1944 őszén és 1945 tavaszán minden talpalatnyi földet felszántott és bevetett. Mezőkovácsháza határában megszokott látvány volt, hogy ásóval, kapával törték fel a földet; nem is maradt bevetetlenül egyetlen hold sem, jóllehet a munkálatokat az 1944-es őszi időjárása ugyancsak megnehezítette.³³

A nemzeti bizottságok a termelés megindítására irányuló tevékenységükben nemcsak a mezőgazdasági munkálatokat tartották szem előtt, hanem a községekben lévő ipari jellegű üzemek megindítását, működési lehetőségének biztosítását is segítették. A mezőhegyesi cukorgyár megindítását elsősorban a szovjet katonai parancsnok szorgalmazta. De már az első héten a régi munkásokból háromtagú bizottság (Benczik János, Brezina Rezső és Garami Ferenc) alakult a Kommunista Párt irányításával, mely azonnal tanácskozni kezdett a gyár megindításáról. A gyár 32 tisztviselője közül csak 4 maradt itthon, — a többi elmenekült, Mallbaski Milán műszaki igazgatóval az élen. Az ő, és Hovorka Pál főintéző utasítására leszerelték a turbinákat, azok szabályozó szerkezetét elvitték; így a gyár működésképtelenné vált. Kerestek a környéken hasonló turbinát, de nem találtak, ezért helyileg újat készítettek, s a gyár két héten belül megindulhatott. A mesterek, művezetők nagyrésze a helyén maradt. A régi munkások egyöntetűen, valamennyien beálltak a termelésbe. A kendergyár is hamarosan megindult.³⁴ A termelés megindításához nagy segítséget nyújtott az orosz katonai parancsnokság. Mezőkovácsházán már 1944. október 14-én engedélyt adott a fonás és szövés megkezdésére. Hasonlóan orosz segítséggel³⁵ indították meg a seprűkötő üzemet. A helybeli két

³¹ Unyatinszki Mátyásné (volt N. B.-tag) elbeszéléséből.

³² Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 33/1945.

³³ Tóth Pál elbeszéléséből.

³⁴ Benczik János elbeszélése alapján.

³⁵ Az üzem megindításáról szóló jelentésben ezt olvashatjuk: »A nemzeti vagyon átmentését kötelességünknek éreztük és minden tőlünk telhetően meg is tettünk, hogy a kár csökkenjen és a termelőmunka zavartalanul folyjék. Munkánkban sokat segített a helyi orosz katonai parancsnokság.« (Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai, 94/1945.)

üzem aránylag könnyen kiheverhető veszteséget szenvedett, ellentétben a dombegyházi szövőüzemmel, amely teljes egészében megsemmisült. Tekintettel az ország gazdasági életének összeomlására, a rendelkezésre álló minden lehetőség kihasználásával fokozni kellett a termelést. Ezért lépett fel az Iparügyi Minisztérium egyes nemzeti bizottságok tevékenysége ellen, amelyek a visszatérő iparüzőket megakadályozták abban, hogy üzemük, illetve vállalatuk birtokbavételével iparukat tovább folytassák. Az iparügyi miniszter erre vonatkozó rendeletét megküldte a nemzeti bizottságoknak, hangsúlyozva, »hogy a jelenlegi viszonyok feltétlenül megkívánják, hogy a termelés folytonossága minden körülmények között biztosítva legyen«, ezért a visszatérő iparosokat iparüző jogukba 3 napon belül helyezték vissza.³⁶

Ilyenformán az ország először felszabadított területein már kezdett kibontakozni az új, szép, de nehéz küzdelmekkel teli élet, amikor Budapest felszabadult (1945. február 13.). A legfontosabb feladat ekkor Budapest éhező népének a megmentése volt. És a már felszabadított területek népe, a falvak parasztsága, habár maga is ezernyi nehézséggel küzdött, a főváros segítségére sietett. Ekkor szövődtek a munkás-paraszt szövetség első új szálai. A budapesti nemzeti bizottság felhívása rámutatott a munkások és parasztok elválaszthatatlan egymásrataltságra: »Ezernyi nincstelen munkaszerszámra vár, ezernyi újgazda arra, hogy feltörje az új rögöt. Ki ad ekét, boronát, ha éhség veri ki a szerszámot Budapest munkásainak a kezéből?«³⁷ A felszabadított országrészekeken megindult a gyűjtés és az összeszedett lisztet, babot, burgonyát stb. — leküzdve a közlekedési akadályokat — sürgősen eljuttatták a budapesti lakosságnak. A községekben a gyűjtést a nemzeti bizottságok szorgalmazták, ugyanis a Nemzeti Segély helyi szervei csak 1945 nyarán jöttek létre. Makón viszont már 1945. januárjában megalakult a Nemzeti Segély, mely gondoskodott a falvakból a megyeközpontba beszállított élelem továbbszállításának megszervezéséről. A megye területéről sok élelem ment Budapestre, mert a falvak gabonataralékait és őszi betakarított termését a visszavonuló fasiszta csapatok nem tudták elrabolni. Mezőhegyesről csak február végéig egy vagon összegyűjtött élelmiszert küldtek.³⁸ Mezőkovácsházáról, ahol bőven volt gabona, nagymennyiségű búzát szállítottak, azonkívül a lakosság szívesen adott húst, hüvelyeseket, krumplit, amit szintén eljuttattak a budapesti éhezőknek. A csanádpalotai nemzeti bizottság kezdeményezésére összegyűjtött élelmiszer elszállításához a szovjet katonai parancsnok autót bocsátott rendelkezésre, azonkívül az általa lefoglalt gabonarakaraktárból külön mennyiséget is adott Budapestnek. A falvak lakossága tehát segített, bár a közellátás területén az illető községekben sem ment minden simán. A nemzeti bizottságok ebben a szakaszban még közvetlenül látnak el közellátási teendőket is, mindent megtesznek annak érdekében, hogy a lakosság élelemmel való ellátása a lehetőséghez képest biztosítva legyen.

A mezőhegyesi nemzeti bizottság pl. megszervezte egyes cikkek kicserélését Makóval. Mezőhegyesen főleg sóban, élesztőben és gyógyszerekben volt hiány: ezekért a cikkekért élő baromfit, tojást és kukoricát

³⁶ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 12/1945. március 14.

³⁷ Felszabadulás 374. old.

³⁸ Felszabadulás 376. old.

küldtek Makóra.³⁹ A nehéz élelmezési helyzeten úgy is próbáltak segíteni, hogy megtiltották bizonyos cikkeknek a községből való kivitelét. Csanádpalotán a Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazdapárt közös javaslatára a nemzeti bizottság megtiltotta, hogy élő jószágot, tojást, tejterméket, lisztet stb. egyes személyek üzérkedés céljából a község területéről kivigyenek. A nemzeti bizottság hozzájárult egy árubeszerző központ felállításához, amely helyileg megszabott árakon vásárolt és adott el.⁴⁰ A hathatós intézkedésekre azért is szükség volt, mert a Kommunista Párthoz több panasz futott be, hogy a lakosság képtelen a piacon élelmet vásárolni, mivel az árak igen magasak.⁴¹ Már ekkor felfigyeltek a nemzeti bizottságok a láncolás (feketetés) veszélyére. A rendőrség határozottan lépett fel a feketézők ellen.⁴² Az üzérkedés és feketetés végeredményben a reakció egyik támadási formája volt, hogy a nehéz gazdasági helyzetet még jobban felfokozva elidegenítse a dolgozókat a demokráciától. A rendőröket, akik a nép egyszerű fiaiból kerültek ki és szinte vérükben volt a reakció elleni gyűlölet, nem tántorították el a gazdasági nehézségek sem, bár anyagi helyzetük valóban roppant szegényes volt. A mezőkövácsházi rendőrök pl. azért kérték a nemzeti bizottságtól, hogy a lehetőségekhez mérten rendezzék fizetésüket, mert — mint írják — már közel három hónapja szolgálatban állnak és a fizetésük még nincs kiegyenlítve, ugyanakkor a drágaság minden nap magasabb fokra emelkedik.⁴³ A gazdasági nehézségek leküzdésére a lakosság kenyérgabonával való ellátása érdekében a nemzeti bizottság a termelőket igyekezett meggyőzni a kenyérliszt pótlására leginkább alkalmas árpa és tengeri, továbbá a zsír pótlására a napraforgó termesztésének szükségességéről.⁴⁴ A mezőhegyesi nemzeti bizottság külön albizottságot küldött ki a fejadagot meghaladó és ennél fogva igénybevehető zsiradék-készletek összeírására és annak megállapítására, hogy kik azok és milyen mérvben, akik zsirellátásra rá vannak szorulva.⁴⁵

Az eddigiek folyamán főleg a nemzeti bizottságok gazdasági ténykedéseivel foglalkoztunk. Ámde szerepük kezdettől fogva politikai jellegű: a gazdasági és a politikai oldalt lényegében nem is lehet élesen elválasztani egymástól, mert a gazdasági jellegű feladatok megoldása egyben politikai kérdés is. Ezen politikai tevékenység első mozzanatai közé tartozott, hogy a felszabadított területek nemzeti bizottságai nagy szerepet játszottak demokratikus államiségünk megteremtésében. Ők szervezték meg azokat a nyilvános nagygyűléseket, amelyeken megválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlés kiküldötteit. (A falvakból ekkor nem jelöltek küldötteket, csak a nagyobb városokból.) Az 1944. december 21-én meg-

³⁹ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 12/1945. április 12.

⁴⁰ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 50/1945.

⁴¹ A csanádpalotai rendőrség megfigyelése szerint a helyi piacon 1945. március 10-én a következő árak voltak: egy pár tyúk 80—100 P-ig, 1 kg vaj 80 P, 1 db tojás 90 fillér, 1 kg káposzta 5 P. A helyzeten úgy próbáltak segíteni, hogy az idegen vásárlókat kitiltották a piacról. (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 15/1945.)

⁴² Így pl. Csanádpalotán március 21-én Kígyó Marcelltól engedély nélküli sertésvágás és üzérkedés miatt 4 kg húst, 14 kg zsírt, Matajszék András nagylaki lakostól pedig — mint csempészárut — 80 doboz gyufát és 400 db tojást koboztak el. (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 32/1945.)

⁴³ Á. L. Szeged, Mezőkövácsházi N. B. iratai 33/1945.

⁴⁴ Á. L. Szeged, Mezőkövácsházi N. B. iratai 1945. március 9-i jkv.

⁴⁵ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1945. április 15-i jkv.

alakult Ideiglenes Nemzetgyűlés évtizedek óta az első valóban széles népképviselői szerve volt a nemzetnek. Sokan azt gondolták, hogy az Ideiglenes Kormány megalakulása után már nincs szükség a nemzeti bizottságokra. Eddig végzett munkájuk eredményességét és szükségességét mindenki kénytelen volt elismerni: nélkülük »a magyarság menthetetlenül elmerült volna az örvényben.«⁴⁶ Mivel létjogosultságukat a múltra nézve a legrosszabb szándékkal sem lehetett tagadni, kétségbevonták azt a jelenre és jövőre nézve. Mégis győzedelmeskedett a jobb belátás, hogy a népi szervekre feltétlenül szükség van a továbbiakban is. A feladatok özöne állt még az ország előtt, amelyet csak a demokratikus erők további összefogásával, a nép széles rétegeinek bevonásával lehetett megoldani.⁴⁷ Mozgósítani kellett a népet az új néphadseregbe való jelentkezésre. Meg kellett alakítani a helyi önkormányzati szerveket; fel kellett venni a harcot a reakció minden megnyilvánulása ellen, és még számos feladat volt, amit nélkülük nem tudtunk volna elvégezni.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány nyilatkozata, mely felsorolta a leg-sürgősebb tennivalókat, az első helyen említette a fegyverszüneti szerződés megkötését a Szovjetunióval: A nemzeti bizottságok elősegítették, hogy eleget tudjunk tenni az 1945. január 20-án létrejött fegyverszüneti egyezmény 6. pontjának.⁴⁸ A makói 564. honvéd bevonulási központ a fegyverszüneti egyezmény ezen pontját megküldte a megye minden nemzeti bizottságának abból a célból, hogy a polgári közigazgatás bevonásával kutassák fel a területükön esetleg fellelhető külföldi javakat.⁴⁹ Ennek értelmében járt el a mezőhegyesi nemzeti bizottság, amikor április folyamán még egyszer nyomtatékosan felhívta a lakosságot, »hogy a még náluk levő ruházati, fegyverzeti és egyéb felszerelési tárgyakat haladéktalanul szolgáltatassák be a rendőrségre.«⁵⁰ A csanádpalotai nemzeti bizottság felhívta a rendőrség figyelmét arra, hogy Nagy János birtokában ilyen tárgyak vannak, amelyeket nem szolgáltatott be, ezért javasolja, hogy az illető lakásán házkutatást hajtsanak végre.⁵¹

A Nemzetgyűlés által megválasztott Ideiglenes Kormány első és legfontosabb feladatának azt tartotta, hogy mozgósítsa a népet a hitleri rendszert felszámoló utolsó roham aktív támogatására. A felkészülés a német fasizmus elleni szabadságharcra azonban csak lassan, vontatottan haladt. Igen későn, 1945. január 30-án adták ki az új magyar hadseregbe toborzó felhívást. Lelkes hazafiak szervezték a gyűlések egész sorát és mozgósi-

⁴⁶ Révai József 1945. január 10-i cikke a Néplapban: Felszabadulás 360. old.

⁴⁷ Joggal írta Révai József: »Aki fél a nemzeti bizottságoktól, az a néptől fél, a demokratikus átalakulás következetes végrehajtásától fél. Aki azt állítja, hogy a nemzeti bizottságok már betöltötték tisztjüket, az meg akarja állítani a demokratikus átalakulást.« (Felszabadulás 363. old.)

⁴⁸ »Magyarország Kormánya kötelezi magát, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által megállapított határidőben, teljes épségben visszaszolgáltatja a Szovjetuniónak, valamint Csehszlovákiának és Jugoszláviának, úgyszintén az összes Egyesült Nemzeteknek mindazokat az értékeket és anyagokat, melyek állami, társadalmi és szövetkezeti szervezetek, vállalatok, intézmények, vagy egyes polgárok tulajdonát képezik, mint gépek és üzemek felszerelését, mozdonyokat, vasúti kocsikat, traktorokat, gépkocsikat, történelmi emlékeket, múzeumi értékeket és minden egyéb vagyontárgyat, amit a háború folyamán az Egyesült Nemzetek területéről Magyarország területére elszállítottak« (Felszabadulás 223. old.).

⁴⁹ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 138/1945.

⁵⁰ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1945. április 3-i jkv.

⁵¹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 117/1945. július 25.

tották tizezrével a jelentkezőket az új néphadseregbe. A Makó-környéki falvak, tanyák ifjúsága is jelentős számban jelentkezett. Az új hadsereg élelmezésére március elején már több ezer mázsa hüvelyes és takarmány gyűlt össze. A harcokban való részvételre azonban a hosszú huzavona miatt már nem került sor. A Kommunista Párt kezdettől fogva harcolt a honvédelem szabotálói ellen. Az új magyar állam megteremtéséért és az új élet megszervezésével járó ezernyi nehézség megoldásáért folytatott küzdelem közepette azonban nem volt képes erre is azonnal kellő erőt fordítani. A tömegek előtt is egyre világosabban lepleződött le a vezérkar szándékosan halogató politikája. Az új hadsereg tisztikarában is sok olyan egyén akadt, akinek nem a demokrácia győzelme, hanem a tőkés rendszer megóvása volt a célja. A Csanád vármegyei nemzeti bizottság 1945. március 8-án tartott ülésén Kiss Imre bizottsági tag napirenden kívül előadta, hogy »a most felállítandó hadseregben olyan tisztek működnek, akik ezelőtt három hónappal még itt szervezték meg a levettéket, s most a katonaságot bűvőhelyül használják fel.«⁵² A bizottság teljességgel egyetértett Kiss Imre észrevételével és a rá jellemző energikus határozottsággal lépett fel. Elkérte az 564. bevonulási központ katonai parancsnokságától a tisztek névsorát és felülvizsgálta.

A reakció, mely hamarosan felütötte a fejét, nemcsak a honvédelem újjászervezését húzta-halasztotta, de minden lehetőséget kihasználva igyekezett szabotálni, akadályozni a demokratikus fejlődést. Megpróbált beférkőzni a megalakuló népi szervekbe. A Csanádpalotán székelő járási nemzeti bizottság idejében felfigyelt erre a veszélyre és figyelmeztette a járás minden községének nemzeti bizottságát, hogy »tisztítsa meg magát a járás minden nyilaskeresztes párti tagoktól, mert addig a bizottság érdemleges munkát nem tud végezni.«⁵³ Ugyanakkor a nemzeti bizottságokra várt a feladat, hogy megmagyarázzák az egyszerű munkásoknak és parasztoknak, akikben szinte már megrögződött az a hit, hogy a politika az urak dolga: most már nemcsak joguk, de kötelességük is politikával foglalkozni. Hogy a politikai ügyekben mennyire sikerült érdekeltté tenni az embereket, azt mutatja, hogy 1945. április 24-én a csanádpalotai nemzeti bizottsághoz egy kérelem érkezett, melyben ötvenkét aláírással követelik, hogy a nemzeti bizottságból távolítsák el a Hangya szövetkezet volt igazgatóját. Kérésük alátámasztására előadják, hogy sok olyan dolog történt a Hangya szövetkezetben, ami a munkásság felháborodását váltotta ki, és olyan ember, aki ott igazgató volt, nem lehet nemzeti bizottsági tag.⁵⁴ A nemzeti bizottságok nemcsak úgy harcoltak a fasiszta maradványok ellen, hogy a bizottságokba beépülő fasiszták, horthysta elemek kisöprésén fáradoztak, hanem a visszaszivárgó nagybirtokos-, tőkés-, nyilas- és volksbundista elemek ártalmatlanná tételével is foglalkoztak.⁵⁵ Egyes községek internáló tábort tartottak fenn, így pl. Mezőhegyes, ahol az állami birtokon igen sok munkaerő alkalmazására volt szükség; ezt később vármegyei internáló táborra alakították. A megye különböző területeiről szállították ide a közre ártalmasnak vélt egyéneket. A népi szervek igyekeztek különbséget tenni a megtévesztett dolgozók és a faszizmussal osztályhely-

⁵² Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai 101—200., 118. alapsz.

⁵³ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 7/1945.

⁵⁴ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 219/1945.

⁵⁵ V. ö. Balázs Béla i. m. 177—186. old.

zetükből folyóan összenőtt elemek között. 1945. március 1-én a megyei nemzeti bizottság egy albizottságot küldött ki, amely kéthetenként felülvizsgálta az internáltak ügyét. Ennek eredményeképpen összesen 30 — komolyabb indok nélkül — internált egyént bocsátottak szabadon.⁵⁶ Ezzel nagymértékben hozzájárultak a közvélemény megnyugtatóhoz, amire egyes önkényes rendőrségi intézkedések miatt is nagy szükség volt. Többszöri kiszállás és felülvizsgálás eredményeképpen 1945. októberére a mezőhegyesi internáltak 40—50 százalékát szabadon bocsátották. Elbocsátásra kerültek az ún. »kisnyilasok«, az 50 éven felüli nők, a 60 éven felüli férfiak, valamint azok, akiket a tisztiorvos betegnek talált.⁵⁷ A bizottság többször végigjárta az internáló tábor helyiségeit. 1945. március 8-án megállapította a táborról, »hogy az egészségügyi követelményeknek teljesen megfelelő, csupán egy helyen talált kisebb rendellenességet, ellenben az ellátást kifogásolja, és azt kevésnek találja.«⁵⁸ Persze, az egész ország ellátása szűkös volt, s még azoknak az odaadó munkásoknak sem lehetett a kellő mennyiségű kalóriát biztosítani, akik fáradságot nem kímélve dolgoztak, hogy helyrehozzák, amit az internáló táborok lakói tönkretettek. A nyilasok, a reakciók elleni jogos gyűlölet néha baloldali túlzásokra is ragadtatta a nemzeti bizottságok egyes tagjait, főleg a volt 19-eseket, jóllehet a Kommunista Párt általános irányvonala ezen baloldali túlzások elkerülésére, vagy leszerelésére irányult. A mezőkovácsházi nemzeti bizottságnak pl. tudomására jutott, hogy a Polgári Demokrata Párt helybeli vezetője a nyilaskeresztes pártnak volt a tagja. Ezzel kapcsolatban Dzsamba György a következő indítványt terjesztette elő: »Mivel a P. D. P. elnöke a nyilasság vádjába esett, a nemzeti bizottság mondja ki határozatilag, hogy a P. D. P. mezőkovácsházi szervezetét nem ismeri el mint demokratikus pártszervezetet, és a nevezett párt kiküldötteit úgy a nemzeti bizottságból, mint a megalakítandó képviselőtestületből zárja ki.« Ezen javaslatot néhányan — helyesen — azzal elleneztek, hogy »a nemzeti bizottságnak nincs joga egy egyébként elismert, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban helyetfoglaló, országos, demokratikus párt képviselőit kizárni: csak ahhoz van joga, hogy felhívja az illetékes pártot, hogy az illető pártvezetőségi tagot tagjai közül zárja ki.« Ez helyes és jó meglátás volt, azonban a tagok többsége nem tette magáévá és a megejtett szavazás eredményeként Dzsamba javaslatát emelték határozattá.⁵⁹ A P. D. P. természetesen nem nyugodott bele a Függetlenségi Front programjában biztosított jogainak elvesztésébe és a megyei nemzeti bizottsághoz fordult jogorvoslatért. A megyei nemzeti bizottság utasítására vissza is vonták a határozatot azzal, hogy a párt tisztítsa meg sorait a reakciós elemektől. Ezzel az úgy jó befejezést nyert, mert hozzájárult a P. D. P. — bár nem teljes és nem végső, de mégis bizonyos fokú — megtisztításához. Nem lenne helyes a mezőkovácsházi nemzeti bizottság ezen fellépését egyoldalúan elítélni, mint túlzott baloldali törekvést, mert e túlzások »elkerülhetetlenek, ha új népi szervek kezdenek működni új helyzetben, kitaposatlan utakon... De nem a túlzásokon, hanem az öntevékenységen

⁵⁶ Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai 101—200., 105. alapsz.

⁵⁷ Makói Népújság 1945. október 26.

⁵⁸ Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai 101—200. 105. alapsz.

⁵⁹ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai, 1945. március 22-i jkv.

van a hangsúly! A fasiszta és a feudális reakció elleni harcban inkább legyenek egyes túlzások, mint semmittevés».⁶⁰

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. január 4-én rendeletet hozott a közalkalmazottak igazolásáról. Az igazolások célja az volt, hogy a különböző vezető pozíciókba beférkőzött ellenséges elemeket eltávolítsák. Az eljárás a nép széles rétegeinek bevonásával történt, ugyanis megkezdése előtt az igazoló bizottság az illető községekben közhírré tette azoknak a névsorát, akiknek az ügyét tárgyalni fogja. Ez feltétlenül helyes eljárás volt, éberségre nevelte az embereket, arra, hogy saját ügyüknek tekintsék, kik kerülnek az államhatalom különböző vezető posztjaira. A lakosság figyelemmel kísérte ezeket a hirdetéseket, és ha valaki ellen kifogása volt, észrevételeit írásban jelentette a nemzeti bizottságnak. Amikor Csanádpalotán közhírré tették az igazolandók névsorát, számos — aláírással igazolt — panaszt nyújtottak be egyes alkalmazottak ellen, akik a múltban üldözték a dolgozókat. A meghirdetéstől számított 15. napon a bizottság összeült és a befutott panaszok megvizsgálása után döntött. Az igazolások eredményeképpen számos közalkalmazottat politikailag megbízhatatlannak nyilvánítottak. A haladás és a reakció erői közötti harc — mint az élet minden területén — itt is jelentős szerepet játszott. Az igazoló bizottságok nem határoztak mindig következetesen, hiszen koalíciós alapon jöttek létre; maga az igazolóbizottságot létrehívó rendelet is a kormányon belüli reakciós tényezők befolyása következtében számos kibúvót tartalmazott az igazolási eljárás alá vont reakciósok javára. A reakciósok ügyének elsimitása ellen a nemzeti bizottságok többször határozottan tiltakoztak. A mezőkovácsházi nemzeti bizottság pl. nem értett egyet azzal, hogy az igazoló bizottság Aradi Ernő útbiztost igazolta: ülésén egyhangú határozattal megállapította, hogy a nevezett nem érdemes arra, hogy mint közalkalmazott, közszolgálatban maradjon.⁶¹ Sok vidéki nemzeti bizottság önállóan és közvetlenül maga hajtotta végre az igazolásokat. A Csanád megyei nemzeti bizottság egyhangú határozatot hozott, amelynek értelmében »mindazon egyének, akik jobboldali pártoknál, illetve nyilvános, vagy titkos jobboldali szervezeteknél szellemi, vagy irányító munkakörben dolgoztak, fasiszták; mint ilyenek, amennyiben közhivatali állást töltöttek be, — nem igazolandók».⁶²

A csanádpalotai nemzeti bizottság a helyi nyilas kolompásokat igazolás alá vonta és közülük többeket állásvesztésre ítelt. A mezőhegyesi nemzeti bizottság nem adta meg — többek között — Huszár Józsefnek a politikai megbízhatósági igazolást, mert a bizottság előtt megjelent egy cukorgyári munkás, aki előadta, hogy 1935. május 19-én elbocsátották a gyár kötelékéből, és csendőrökkel hurcoltatták el. Meghurcolásának egyik okozója Huszár József volt — mondotta —, aminek bizonyítására egy jegyzőkönyvi részletet mutatott be a cukorgyár irattárából; vázolta, hogy milyen lealázóan bántak a munkásokkal; ő ez ellen emelte fel a szavát, és ezért indítottak ellene hajsztát; Huszár József az elnyomó vezetőség pártjára állt és saját munkatársát bevádolta.⁶³ Ez a példa is mutatja, hogy a

⁶⁰ Révai József: Kellenek-e a nemzeti bizottságok és mire? (Felszabadulás, 364. old.).

⁶¹ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai, 1945. április 21-i jkv.

⁶² Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai, 1945. február 1-i jkv.

⁶³ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 103/1945.

sok szenvedést és lealázást elviselt munkások, parasztok igyekeztek elégtételt szerezni maguknak és a nemzeti bizottsághoz, a népakarat kifejezőjéhez fordultak egyes személyek múltbeli magatartása elleni panaszai-
kal. Mezőhegyesen a 60 volt gazdatiszt közül csupán kettőt igazoltak, mert »közismerten durván bántak a cselédekkel«. ⁶⁴ Csanádpalotán a tanítóhiány ellenére sem igazolt a nemzeti bizottság két visszatérő tanítót, mert az egyik levante-oktató volt, a másik nagyon soká tért vissza, és elmenekülésének ekkor sem tudta elfogadható magyarázatát adni. ⁶⁵ Ez az eljárás arra mutat, hogy a nemzeti bizottság tudatában volt annak, hogy az ifjúság nevelését nem bízhatja olyan egyénekre, akik nem tudnak megfelelni a demokratikus szellemű nevelés követelményeinek. De nem tudtak mindig egységes szigorral fellépni, hiszen harc folyt a bizottságokon belül is. Talán éppen erre az esetenként előforduló engedékenységre számítva fordult a csanádpalotai orvos a nemzeti bizottsághoz: »döntsen, hogy őt népellenesnek tartja-e«. A bizottsági tagok véleménye megoszlott. Dzsamba György határozottan kiállt amellett, hogy múltbeli magatartása miatt mondják ki népellenesnek. A titkos szavazás eredményeként hatan az igazolás mellett, öten az igazolás ellen szavaztak, így a bizottság határozatilag kimondta, »hogy az orvost nem tartja népellenes, vagy politikailag kifogásolható egyénnek, működése ellen kifogás nem emelhető«. ⁶⁶ A nemzeti bizottsághoz fordultak az emberek politikai megbízhatósági igazolásért, pl. a rendőrség kötelékébe való felvétel céljából, visszahonosítás ügyében, különböző állások elnyerésére stb. Az igazolások terén általánosságban nem volt jellemző az engedékenység, de az adott viszonyok között, mikor a reakció minden kicsiny lehetőséget felhasznált, hogy embereit átmentse, ez is előfordult.

Az első szakaszban a nemzeti bizottságok figyelme kiterjedt az ifjúság nevelésének feladataira is. Az első teendők közé tartozott a tanítás megkezdése, amit a helyi szovjet katonai parancsnokok is szorgalmaztak a makói parancsnok utasítása alapján. ⁶⁷ Mezőhegyesen, ahol a tanítók egyrésze még katona volt, másrésze elmenekült, a nemzeti bizottság utasítására a nagyobb diákok, az érettségizett fiúk és lányok tanítottak, amíg a pedagógusok haza nem tértek. A hazatérő tanítókat a nemzeti bizottságok ideiglenesen igazolták, hogy munkájukat megkezdhessék. Óvatosan és éberséggel jártak el: azokat a tanítókat, akikre múltbeli ismereteik alapján nem látták jónak a jövő nemzedék nevelését bízni, nem javasolták, de meghagyták a jószándékú régi fánsemélyzetet. Mezőhegyesen minden pedagógust igazoltak s ezek a reájuk bízott feladatot megfelelően el is végezték. ⁶⁸ Mezőkovácsházán a tanítók helyükön maradtak, így a tanítás már november elején megkezdődött. A nemzeti bizottság intézkedésére az iskolaépület kitörött ablaküvegeit újjakkal pótolták. ⁶⁹ Az ifjúság átnevelése egyike volt a legfontosabb feladatoknak. A Horthy-rendszer az iskolai oktatáson keresztül mélyen belepalántálta az ifjúságba a reakciós szemléletet, a néptömegek megvetését. E megmételvezett

⁶⁴ Gulácsi Zoltán elbeszélése szerint.

⁶⁵ Lakatos Péter elbeszéléséből.

⁶⁶ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai, 1945. május 19-i jkv.

⁶⁷ Vö. Polányi Imre i. m.

⁶⁸ Gulácsi Zoltán elbeszélése alapján.

⁶⁹ Bajusz Pál elbeszéléséből.

ifjúság megnyeréséhez is nemzeti összefogásra volt szükség. A Kommunista Párt ennek a ténynek a helyes felismerése alapján elhatározta, hogy nem fog külön kommunista ifjúsági szervezetet létrehozni, hanem mindenben támogatja a MADISz-t, melynek első szervezete 1944. decemberben alakult meg Debrecenben, s amely pártállásra való tekintet nélkül tömöríteni kívánta az ifjúságot a demokráciáért vívott harc zászlaja alá. A tárgyalat községekben 1945. január elején alakult meg a MADISz; mellette ekkor még különböző katolikus egyletek is működtek. Említésre méltó, hogy Mezőkovácsházán a Kommunista Párt irányításával igen hamar sikerült az ifjúságot szervezetbe tömöríteni. 1944. karácsonyán már előadták Tóth Edének »A falu rossa« c. színművét. A MADISz-szervezet egyik pártfogóját látta a nemzeti bizottságban. A nemzeti bizottságok gondoskodtak arról, hogy az ifjúságnak megfelelő helyiség és felszerelés álljon rendelkezésére. Ugyanakkor a MADISz is sok esetben tett értékes javaslatokat.⁷⁰ A MADISz nemcsak az ifjúság neveléséért érez felelősséget, hanem az egész kibontakozó jövőért. Tiltakozik az ellen, hogy az elmenekült tisztviselők újra elfoglalják régi állásukat. Helyükben rátermett, demokratikus érzelmű egyéneket kívánnak látni. Ezért írja 1945. március 20-án a csanádpalotai MADISz a nemzeti bizottságnak, hogy »amint a községi képviselőtestületet újjászervezte a demokrácia szellemében, úgy kéri, hogy az előljáróságot is minél előbb szervezze újjá«.⁷¹

Végül e szakaszon belül meg kell még emlékezni a nemzeti bizottságok időben és fontosságban egyáltalán nem utolsó ténykedéséről: a közigazgatás helyreállítása érdekében kifejtett munkásságáról. A vezető tisztviselők nagyrésze elmenekült. Ebben a helyzetben a nemzeti bizottságok tették meg az első lépést a közigazgatás megindítására. Ők nevezték ki — a tömegek véleményét meghallgatva — az új közigazgatási tisztviselőket. Főtörekvésük a demokratizálásra irányult. Az első időkben, főleg falun, még nem munkásokat és parasztokat választottak, hanem meghagyták a helyükön a volt régi kistisztviselőket, akiket különösebb néppellenes cselekmények nem terheltek, mivel szaktudásukra, a közigazgatásban való jártasságukra szükség volt. Persze, ezek sem voltak sokkal

⁷⁰ Pl. a makói szervezet — átérezve az ifjúság neveléséért való felelősségét — a következőket írta a megyei nemzeti bizottságnak »Vigyázzunk a magyar nevelésre« címmel: »Már csak Sopron eleste van hátra, nincs mit tenni, — gondolta Diósszeghy igazgató úr — hazatért fatornyos hazájába. Már előre tartogatja szólamait, panaszait, mennyire össze van törve, sokat szenvedett és hogy ő mindig demokrata volt. Bezzeg nem panaszkodna és nem alázkodna, ha bevált volna a terve, és németekkel térhetett volna vissza... Most szép csendesesen hazasettenkednek és visszahúzódnak az igazgatói székbe, mintha mi sem történt volna, és folytatják, ahol abbahagyták, különböző képmutató mezbe öltöztetvén reakciós tevékenységüket. Felhívjuk a magyar társadalom figyelmét a hazatérő igazgató urakra, akiket eddig is egész szépen tudtunk nélkülözni, és ezután sincs rájuk szükségünk. Tiltakozik a diákság az ellen, hogy azok, akik vakították, butították, megsemmisülésbe kergették, most hazatérve folytassák munkájukat és hátráltassák a diákság szellemének gyökeres átalakulását.« (Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai, 101—200., 144/1945, április 6.) Ugyancsak ezt a felelősségérzetet mutatja a csanádpalotai MADISz-szervezet, amikor arra hívja fel a nemzeti bizottság figyelmét, »hogy az előadandó színdarabokat ellenőrizze, mert a közelmúltban olyan darabot adtak elő, mely nem felel meg a demokrácia szellemének és erkölcsi szempontból is kifogásolható.« (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 227/1945. márc.)

⁷¹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 31/1945.

haladóbbak, demokratikusabbak horthysta vezetőiknél, de sokan éppen azért, mert elnyomott, kifizetésű, perspektíva nélküli alkalmazottak voltak a fasiszta közigazgatásban, felismerték igazi érdekeiket és őszintén a demokrácia mellé álltak.⁷² A mezőkovácshazi és csanádpalotai nemzeti bizottság az elöljáróság működésének állandó ellenőrzésével, kipróbált baloldali embereket bizott meg. A közigazgatás demokratizálására irányuló törekvés megkövetelte, hogy szélesebb körben tegyék lehetővé a beleszólást az ügyekbe. Ezért a nemzeti bizottságok — végrehajtva az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletét — már 1945. első hónapjaiban képviselőtestületeket hívtak életre. (Csanádpalotán már a nemzeti bizottság alakuló ülésén javaslatot tettek a képviselőtestület összetételére vonatkozóan is.) A képviselőtestületi gyűléseken határozatokat hoztak a fontosabb közigazgatásügyi teendőkre, melyeket a községi alkalmazottak végrehajtottak. A képviselő-testület koalíciós alapon jött létre, jelöltjeit a pártok állították össze. A nemzeti bizottság ügyelt arra, hogy ez a pártok taglétszámának megfelelően történjék, és hogy minden becsületesen dolgozni akaró társadalmi réteg képviselve legyen. Ugyanakkor személyenként is megvizsgálták minden jelöltet. Azokat, akik nem feleltek meg a Nemzeti Függetlenségi Front programjában lefektetett követelményeknek, visszautasították és az illetékeseket új tagok jelölésére szólították fel. A képviselőtestületekben döntően a dolgozó nép képviselői foglaltak helyet, de voltak olyan helységek is, ahol — elsősorban a kisgazdapárton keresztül — reakciós, kulák, horthysta elemek is bekerültek az önkormányzatba.⁷³ Ennek ellenére a nemzeti bizottságok jelentős szerepet játszottak a munkás-paraszt demokratikus diktatúra közigazgatásának létrehozásában. 1945. áprilisában újabb rendelet jelent meg az önkormányzatok újjáalakításáról, s ekkor a tárgyalt községek mindegyikében átforgatták a képviselőtestületeket: ez határkövet képez a magyar közigazgatás történetében. Az önkormányzatok megalakulásával a nemzeti bizottságok közigazgatási hatásköre megszűnt; ezzel mód nyílt arra, hogy a közigazgatás helyi politikai irányításának és ellenőrzésének fontos szerepét vigyék tovább, hogy kizárólag politikai testületté válhassanak. Ezután már nem intézkednek közvetlenül, de — mint aktív politikai népi szervek — továbbra is felelősséget éreznek a fejlődésért a gazdasági és társadalmi élet minden területén. Éppen ezért a reakció ismét támadásba ment át ellenük. Hol túlkapasokkal, hogy gyengekezűséggel vádolták őket. E támadás egyik konkrét megyei példája, hogy május 23-án, amikor a baloldali szervezetek a megyei nemzeti bizottság kiadásainak fedezésére jövedelmük bizonyos százalékát ajánlották fel, a kisgazdák és a szociáldemokraták megtagadták a hozzájárulást mondván, »hogy a hozzájárulást feleslegesnek tartják, mert a nemzeti bizottságra, miután az összes önkormányzati szervek már megegyeztette megalakultak, nincs is szükség«. ⁷⁴ A reakció ezen újabb, országos jellegű támadási hullámára válaszulva a Szabad Nép 1945. március 28-i cikke kifejtette, »hogy a nemzeti bizottság és általában demokratikus kormányzószerveink nem a feladataik végén, hanem elején tartanak«. ⁷⁵

⁷² Balázs Béla i. m. 192. old.

⁷³ Balázs Béla i. m. 195. old.

⁷⁴ A. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai, 91/1945.

⁷⁵ Felszabadulás, 365. old.

A nemzeti bizottságok — mivel az Ideiglenes Kormány megalakulása előtt komoly közigazgatási funkciókat láttak el —, előbbi széles tevékenységi körükről nehezen mondtak le. Főleg a régi, 1919-esekből álló nemzeti bizottságok esetében jelentkezett ilyen szektás, baloldali magatartás. Nem értették meg, hogy az új államhatalom az ő államhatalmuk és nem a néptől független államhatalom. Helyi viszonylatban továbbra is a melékkormány szerepét akarták eljátszani. Ez nyilvánvalóan helytelen, a párt politikájával is ellenkező magatartás volt. A párt erélyesen szembe szállt az ilyen törekvésekkel: nemcsak határozatokat hozott ellenük, hanem türelmesen megmagyarázta helytelen, káros voltukat. Ennek a helyes politikai irányvonalnak a felismerését tükrözi a megyei nemzeti bizottság figyelmeztetése a községekhez: »A nemzeti bizottságok a közigazgatásba nem avatkozhatnak bele. Különösen áll ez a jelen helyzetben, amikor csaknem minden községben a községi önkormányzati szervek is működnek.«⁷⁶

1945. április—májusára a Függetlenségi Frontba tömörülő erők legyőzték a burzsoázia ellenállását és számos csapást mértek a politikai reakcióra, de e csapások még nem voltak olyan erősek, mint szükséges lett volna. Sok nyilast távolítottak el a nemzeti bizottságok és igazoló bizottságok a különböző területekről, de maradt még bőven tennivaló ezen a téren is. 1945. tavaszán, a földreform megvalósítása után és annak tala-ján egyre inkább előtérbe kerültek az újjáépítési feladatok. A közigazgatás helyreállítása után a nemzeti bizottságok munkájában némi lanyhulás mutatkozott. A KP az újjáépítés napirenden lévő feladatainak megoldásában komoly jelentőséget tulajdonított a nemzeti bizottságoknak és sikraszállt további működésük mellett. A nemzeti bizottságok valóban minden tőlük telhetőt megtettek az újjáépítés sikere, gazdasági és belpolitikai előfeltételeinek biztosítása érdekében.

Az ország kenyérének biztosítása a kezdeti nagy lendület törés nélküli továbbvitelétől függött. Továbbra is a termelési bizottságok viselték a felelősséget a mezőgazdasági munkák elvégzéséért. Nagyrészt az ő jó vagy rossz munkájukon múlt helyi viszonylatban a mezőgazdasági munkák sikere. A nemzeti bizottságok továbbra is fenntartották velük a kapcsolatot, figyelemmel kísérték működésüket, figyelmeztették őket az esetleges hibákra, sok esetben határozottan utasították bizonyos intézkedések megtételére. A csanádpalotai nemzeti bizottság írásban juttatta el véleményét a helyi termelési bizottsághoz, hogy »nem működik úgy, ahogy azt a nemzetgazdasági érdek megkívánja«.⁷⁷ Igen nagy szükség volt az állandó szorgalmazásra, mert a termelési bizottságok munkája ezekben a községekben az őszi és tavaszi lendülethez képest bizonyos visszaesést mutatott. A mezőkovácsházi pártszervezet például egyöntetű bizalmatlanságát volt kénytelen kifejezésre juttatni a helyi termelési bizottság helytelen eljárása miatt. A termelési bizottsághoz kőolaj érkezett. Mivel kőolajjal a tavaszi munkálatok befejezéséig el voltak látva, elhatározták, hogy sokszoros áron eladják a népnek. A kimérés meg is kezdődött, de az egyik bizottsági tag leállította azzal, hogy ezután csak tojásért, vagy lisztért adják.⁷⁸ A párt erélyes közbelépése mindenképpen helyénvaló és

⁷⁶ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai, 23/1945. május.

⁷⁷ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 273/1945.

⁷⁸ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 141/1945.

szükséges volt; egy demokratikus bizottság nem használhatja ki a lakosság súlyos helyzetét és nem nyereszkedhet. A nemzeti bizottságok a községi előjárósággal is közölték észrevételeiket, javasolataikat. Így a csanádpalotai nemzeti bizottság a hozzá befutott panasz alapján megállapította, hogy a községi malomtulajdonos csak azoknak örül, akik üzemanyaggal járultak hozzá az őrléshez. Ezért azt javasolta az előjáróságnak, hogy »tegyen meg minden lehető arra, hogy a malom 48 órán belül üzemben legyen, és ha a legkisebb sztrájk, vagy szabotázs látszata mutatkozik, a malmot házi kezelésbe kell venni.«⁷⁹ A cséplési munkálatok zavartalan lefolyásának biztosítása érdekében pedig telajánlotta a községi előjáróságnak, hogy szükség esetén a maga kebeléből háromtagú bizottságot alakít, mely a cséplési munkák befejezését személyes kiszállással ellenőrzi. A falu népe szorgalmasan learatott, de utána a munkafegyelem kezdett lazulni. Sokan úgy értelmezték a demokráciát, mint a nehéz munkában eltelt hosszú évek utáni pihenés időszakát, s ez komolyan veszélyeztette a cséplést. E káros jelenség elleni harcban a nemzeti bizottságok jelentős felvilágosító munkát végeztek és latbavetették tekintélyüket.

Az újjáépítés egyik legsúlyosabb fékje mind az iparban, mind a mezőgazdaságban a munkáshiány volt. Ezt felismerve a mezőhegyesi nemzeti bizottság pl. értesítette a rendőrséget (a névsor egyidejű közlésével), »hogy több olyan egyénről van tudomása, akik nem dolgoznak, pedig most, a nagy mezőgazdasági munka idején, minden munkáskézre szükség lenne«. Ezért kéri, hogy a rendőrség a felsorolt egyéneket idézze be munkára.⁸⁰ A földművelésügyi miniszter értesítése alapján a mezőgazdasági termelés céljára átadott üzemanyag rendeltetés szerinti felhasználásának társadalmi ellenőrzése is a helyi nemzeti bizottságok feladata volt.⁸¹ E gazdasági jellegű feladatok megoldásában a nemzeti bizottságok tagjai rendszerint egyetértettek, a politikai vonatkozású kérdésekben már kevésbé. A nemzeti bizottságok egyöntetű segítő készségére számított az Országos Újjáépítési Kormánybizottság is, amikor az üvegtörmelékek gyűjtése tárgyában kiadott rendeletét megküldte. A háborús rongálódások között mennyiségileg az üvegtörmelék álltak az első helyen. Az országnak 1945. augusztusában csak egyetlen működőképes üvegyára volt. Az üzem folyamatos működéséhez szükség volt a gyárnak üzemanyaggal való ellátására.⁸² Az egyes községi nemzeti bizottságok segítenek a termelés országos méretű előmozdításában akkor is, amikor támogatják a budapesti nemzeti bizottság felhívását, hogy széntermelésünk helyreállítása az egész ország talpraállításának feltétele lévén, ennek a feladatnak a megoldására összpontosítsák az ország erőfeszítéseit. E program végrehajtása természetesen más és más feladatokat rótt a nemzeti bizottságokra. Így Csanád megyében a bányamunkások megsegítését célzó élelmiszergyűjtés és az ifjak bányamunkára való toborzása került előtérbe. A csanádpalotai nemzeti bizottság 1946. áprilisában gyűjtést rendezett a bányászok javára; ennek eredménye: 35 kg burgonya, 88 kg bab, 169 db tojás, 311 kg tengeri, 1 kg szalonna, 3 kg liszt lett.⁸³ A városok élelemmel való ellátásához és az állam-

⁷⁹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 53/1945.

⁸⁰ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 129/1945.

⁸¹ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 142/1945.

⁸² Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 292/1945.

⁸³ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 46/1946.

háztartás költségeinek fedezéséhez feltétlenül szükséges volt, hogy a termelők eleget tegyenek beszolgáltatási- és adókötelezettségüknek. A nemzeti bizottságok e téren is felvilágosító munkát végeztek. Tekintélyüket mutatja, hogy azokat a rendeleteket, melyeket különböző minisztériumok az előjárásnak megküldenek, rendszerint nekik is elküldik, hogy a végrehajtást segítsék és ellenőrizzék. Ennek volt is foganatja.⁵⁴

Az újjáépítés egyik legnagyobb akadálya a fekete kereskedelem elhatalmasodása volt. A nemzeti bizottságok a rendőrséggel együttműködve erélyesen felléptek a feketézők ellen. Csanádpalotán átírtak a rendőrségnek, hogy Vigh Aladár lakásán házkutatást ejtsen meg: »Értesülésünk alapján nevezett nagyobbfokú láncolással foglalkozik, amit üzletszerűen üz.«⁵⁵ Ezt a hozzá befutott panaszok alapján tette meg: a jobbérzésű, öntudatosabb emberek ugyanis, akik nem jó szemmel nézték a reakciók aknamunkáját és a gazdasági nehézségekért egyre inkább ezeket tették felelőssé, kezdtek határozottan fellépni a sok rendellenesség ellen és közölték minden észrevételüket a nemzeti bizottsággal. A tárgyalt községek közül a nemzeti bizottságoknak a feketézők elleni harcát Csanádpalota példájával lehet a legjobban érzékeltetni: lévén határmenti község, számos csempész és feketéző lepte el. A feketézés méreteire jellemző pl., hogy az egyik csanádpalotai kisiparos 1944. október 25-től 1945. augusztus 11-ig 59 db olyan sertést vágott le, amivel nem tudott elszámolni.⁵⁶ A nemzeti bizottság itt nem volt megelégedve a rendőrség munkájával sem, és mivel többszöri figyelmeztetésre sem javított munkáján, az Országos Vidéki Rendőrkapitányság elé terjesztette a község népének panaszát: utasításunkat — írják — a rendőrség nem követi, sőt, a csempészet elősegítésében elől jár, mert — mint kifejezésre is juttatták — »több a haszon, mint a fizetés, a fizetésből nem lehet megélni.«⁵⁷ A nemzeti bizottság a járási rendőrkapitánysághoz fordult: »adjon utasítást a községi rendőrpáncsnoknak, hogy hajtson végre egy általános idegen-ellenőrző razziát, mert a rendőrség a községbe beszivárgó nemkívánatos idegen elemek legizolásával sem törődik. Mikor figyelmeztették őket, azt a választ kapták, hogy 'nem lehet végrehajtani, hátha megváltozik a rendszer'«. ⁵⁸

⁵⁴ A budapesti közellátási hivatalhoz pl. a csanádpalotai nemzeti bizottságot vádoló iratot küldtek, mely szerint a nemzeti bizottság akadályozza a beszolgáltatási kötelezettség teljesítését. A bizottság tiltakozik az ellen, és a Közellátási Minisztérium figyelmeztetésére válaszolva kifejti, hogy »a nemzeti bizottság nemhogy gátná, inkább figyelmezteti a termelőket arra, hogy a dolgozó népet ellássák a szükséges élelemmel, serkenti a termelésre a dologkerülőket. Tudomásunk van arról — írják továbbá —, hogy akik bizottságunkat vádolják, azon reakciók egyéneknek az fájt, hogy a tejre szoruló csecsemőket és a közellátást biztosítani akarjuk, de nem úgy, hogy 1 kg vaj 1000 P és 1 liter tej 228 P legyen«. (A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 80/1945.)

A makói pénzügyigazgatóságtól a mezőhegyesi nemzeti bizottsághoz érkezett átirat kifejti, »hogy az adófizetési készség hiányában a közadóbevételek annyira lecsökkentek, hogy mint állami bevételek manapság teljesen elvesztik jelentőségüket az államháztartás költségvetésében, és végeredményben az ország pénzügyi és gazdasági összeomlását fogják eredményezni«. (A. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 50/1945.) A nemzeti bizottság — átértelve annak fontosságát, hogy a közadók befolyjanak, — felkérte a község előjáróságát, hogy az adókat lelkiismeretesen vesse ki és azok behajtásáról gondoskodjék.

⁵⁵ A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 307/1945. aug.

⁵⁶ A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 307/1945. okt.

⁵⁷ A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 167/1945. okt.

⁵⁸ A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 62/1945. okt.

közellátás számos nehézségét, a fel-felbukkanó türelmetlenséget és kishitűséget a reakció kihasználta és sok esetben a demokratikus rendőrség soraiba is befurakodva szította az elégedetlenséget; a csanádpalotai nemzeti bizottságnak a rendőrség munkája megjavítása érdekében kifejtett következetes fellépését tehát mint feltétlen szükséges és helyes eljárást pozitívan kell értékelni. Ugyanígy a mezőhegyesi nemzeti bizottság egyik tagja elmondotta, »hogy a vasárnapi piacon bizonyos zavarok voltak, mert az eladók csak cserébe akartak adni, pénzért nem«, ezért felhívják a rendőrséget, hogy cirkáljon a piacon és legyen segítségül a rend helyreállításában.⁸⁹ A feketekereskedelem Mezőkovácsházán is nagy méreteket öltött. Kisgyermekes anyák fordultak azzal a kéréssel a nemzeti bizottsághoz, hogy a helybeli méhészeket kényszerítse bizonyos mennyiségű méz beszolgáltatására, mert a községben a mézzel nagyfokú üzérkedés folyik s a gyermekek számára szükséges cukormennyiséget a méregdrága ár miatt nem tudják megvásárolni.⁹⁰ Onmagában a feketetés kíméletlen üldözése csak enyhítette, de nem oldotta meg véglegesen a közellátás súlyos helyzetét, ami viszont erősen kihatott a munkamorálra is. A nemzeti bizottságok számos értékes javaslatot tettek az előjárásnak a közélet megjavítására. Mezőhegyesen pl. azt javasolják, hogy csökkentsék az élelmiszer-kiszállítást, azaz 3 kg liszt, 1 kg zsír, 1 kg szalonna, 1 kg hús és 30 db tojásnál több élelmiszer elvitelére ne adjanak ki engedélyt.⁹¹ Csanádpalotán közbelépésük eredményeképpen csak az kapott élelemre kiszállítási engedélyt, aki hivatalosan igazolni tudta ellátatlanságát, vagy más hiánycikket hozott érte cserébe.⁹² A mezőhegyesi nemzeti bizottság tudomást szerzett arról, hogy a nép ellátására a Kommunista Párt a búzát beszerezte és már régen vajúdik annak elszállítása; ezért felelőssé teszi a birtokvezetőséget. A tejellátás biztosítására javasolta az állami birtok vezetőségének, hogy teheneit összpontosítsa, írassa össze a gazdák teheneit és azok tulajdonosait hívja fel, hogy beszolgáltatási kötelezettségüknek tegyenek eleget, hogy így a 10 éven aluli gyermekeket el tudják látni tejjel. Két tagját külön megbizta a tejelosztás szigorú ellenőrzésével.⁹³ A battonyai járási bizottság pedig arra utasította a nemzeti bizottságokat, hogy hozzanak létre öttagú bizottságokat a különböző pártok képviselőiből, közösen állapítsák meg a helyi árakat és azokat hozzák összhangba a megyei viszonyokkal. Ugyancsak ez a bizottság állapítsa meg a helyi béreket is.⁹⁴ Ezzel is hozzá kívántak járulni az egyre nagyobb méreteket öltött infláció gátak közé szorításához. Általános jelenség volt ebben az időszakban, hogy a nemzeti bizottság mellett számos albizottság jött létre, amelyek szakemberekből alakultak olyan meghatározott feladat elvégzésére, amitől a termelés, a közellátás, vagy az újjáépítés egy-egy helyi viszonylatban fontos mozzanata függött.⁹⁵ Mezőkovácsházán, miután az orosz katonai parancsnokság rendelkezésre bocsátotta a községi raktárakban elhelyezett bútorokat, a nemzeti bizottság azok igazságos szétosztása

⁸⁹ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 63/1945.

⁹⁰ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 94/1945. aug.

⁹¹ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1945. május 12-i jkv.

⁹² Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 1945. aug. 23-i jkv.

⁹³ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1945. okt. 10-i jkv.

⁹⁴ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 14/1945. június.

⁹⁵ Balázs Béla i. m. 215. old.

céljából egy 10 tagú albizottságot létesített.⁹⁶ Mezőhegyesen három tagot jelöltek ki és bíztak meg azzal a feladattal, hogy mérjék fel az irodai dolgozók munkáját, ugyanis a bizottság nem értett egyet azzal a kérelemmel, hogy a létszámot felemeljék, sőt, annak csökkentését látná jónak.⁹⁷

A nemzeti bizottságok, melyek a fasiszmus elleni harc jegyében születtek meg, ezt a feladatukat egészen végső elhalásukig következetesen teljesítették. A csanádpalotai nemzeti bizottság 1945. szeptember 3-án kizárta egyik tagját, mivel tudomására jutott, hogy az illető a Magyar Élet Pártjának megbízottja volt.⁹⁸ Működésük második szakaszában is figyelemmel kísérték a demokratikus pártok munkáját és a Függetlenségi Front kiáltványa értelmében jártak el, amikor figyelmeztették azokat, hogy »mellőzzék olyan egyének vezetőállásba való helyezését, akik a múltban valamilyen fasiszta jellegű pártnak a tagjai voltak.«⁹⁹ Igen sok a példa a jegyzőkönyvekben arra, hogy a bizottságok ülésein egyes személyekkel kapcsolatosan a hozzájuk beadott észrevételeket, vádakat tárgyalták. Az éleződő osztályharc, a hatalomra került munkások és parasztok demokratikus diktatúrája nyilvánult meg abban a sok kérelemben, melyben konkrétan megnevezett személyekkel szemben óvatosságot javasolnak, megtorlást kérnek ellenük, esetleg egyesek vezető-állásból való elmozdítását követelik. Így a csanádpalotai nemzeti bizottság megtárgyalta a hozzá beadott vádat, mely szerint a helyi kocsmáros 1943—44-ben a fasiszta rendszer mellett erősen állásfoglalt; olyan kijelentéseket tett, hogy a német hadsereg hamarosan meg fogja törni az orosz hadsereget; egyes kommunista érzésű embereket, akik a Vörös Hadsereget dicsőítették, rendőri elfogatással fenyegetett. A bizottság az ügyet szavazás alá bocsátotta; ennek eredményeként 7 szavazattal 2 ellenében az illető rendőri őrizetbevétele mellett döntöttek.¹⁰⁰ Egy csanádpalotai lakos azzal a kéréssel fordult a nemzeti bizottsághoz, hogy az egyik ifjúsági vezetőt váltsák le. Kérdezi, hogy lehet-e olyan embert vezetőszerpéhez juttatni, aki az elmúlt rendszer reakciós embereit, a csendőrséget az elmenekülésben segítette. Szerinte az ilyen köpenyforgatót ki kell közösisíteni. Kéri, hogy a nemzeti bizottság ez ügyben intézkedjék, mert különben panasztát más helyen teszi meg.¹⁰¹ Két másik mezőkovácsházi lakos Sz. S. azornali letartóztatását és népbíróság elé állítását kérte. Kérésük alátámasztására előadták, hogy 1944. május 6-án a zsidótörvénnyel kapcsolatos rendelkezések gyakorlati megvalósítása elől szerettek volna megszökni. Sz. S. felismerte és a rendőrséggel letartóztatta őket. »A nevezett árulokdása miatt kerültünk abba a borzalmas helyzetbe, amit az auschwitz haláltáborban elszenvedtünk.« Kifejtik továbbá, hogy bíznak a népbíróság igazságérzetében, hogy Sz. S., akinek a lelkiismeretét több ártatlan gyermek és szülő megkínóztatása terheli, meg fogja kapni méltó büntetését.¹⁰² Mezőkovácsházán az antiszemizmusnak még a felszabadulás után is erős maradványai voltak. Erre enged következtetni az alábbi

⁹⁶ Á. L. Mezőkovácsházi N. B. iratai 1945. július 15-i jkv.

⁹⁷ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1945. június 20-i jkv.

⁹⁸ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 152/1945.

⁹⁹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 72/1945.

¹⁰⁰ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1945. szept. 16-i jkv.

¹⁰¹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 7/1945.

¹⁰² Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 3/1945.

kidoboltatott hirdetés: »A termelési bizottság megállapította, hogy a Simonyi-majorban kb. 7 hold cirok van még vágatlanul. Levágása érdekében a termelési bizottság felhívja a rendőrkapitányságot, hogy az összes cigányokat és zsidókat ennek a munkának az elvégzésére szedjék össze.« Emiatt egyesek követelték, hogy a szöveg szerzőjét »mint megrogzított fasisztát a Pártból zárják ki és internálják«. ¹⁰³ A nemzeti bizottság helyesen állapította meg, hogy a dobolási szöveg nem felel meg a demokratikus követelményeknek, ugyanakkor egy 25 éves demokratikus múlttal rendelkező egyénre nem lehet egyszerűen ráfogni a fasiszmus vádját.

A felszabadulás után rövidesen, ahogy újra megindult az ország vérkeringése, egyre több nyíltan vagy burkoltan reakciós szervezet alakult újjá (Hivatásszervezet, Gazdakör, HONSz stb.). Valamennyien politikamentességet hirdettek, valójában a letűnt rendszer érdekeit védték. A csanádpalotai nemzeti bizottság kénytelen volt megállapítani, hogy »működésük káros hatással van a demokrácia fejlődésére«. ¹⁰⁴ A Kommunista Párt irányvonalával ellentétben, mely az ifjúság egységes szervezetbe való tömörítése mellett foglalt állást, a Kisgazda Párt és a katolikus egyház is ragaszkodott ahhoz, hogy saját ifjúsági szervezetet tartson fenn. A papság irányítása alatt álló KALÁSZ és KALOT szervezet a tárgyalandó községek mindegyikében jelentős befolyással bírt az ifjúság között. Mikor a megye alispánja jelentést kért a KALOT működéséről, a csanádpalotai nemzeti bizottság kifejtette, hogy »nem tartja helyesnek, hogy az ifjúság szétforgácsolódjon külön-külön szervezetekre. A KALOT a múltban fasiszta oktatásban részesítette az ifjúságot, amit ma is vissza próbál csempészni az ifjú lelkekbe, ezt mutatja az is, hogy propagandája izgat a MADISZ ellen«. ¹⁰⁵ A MADISZ arra kérte a nemzeti bizottságot, hogy a KALOT és a kisgazda ifjúsági szervezet működését szüntesse be. A nemzeti bizottság — eleget téve a kérésnek — e szervezeteket felszámolta. ¹⁰⁶

A megyei nemzeti bizottság sürgette a fasiszták és háborús bűnösök felelősségrevonását. Megállapítása szerint Csanád vármegyében az ország

¹⁰³ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai 19/1945.

¹⁰⁴ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai: jelentés a helyi HONSz működéséről.

¹⁰⁵ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 315/1945.

¹⁰⁶ A KALOT egyházi vezetője tiltakozott a felosztatás ellen és érvül hozta fel, hogy »június 29-én Szeged-Alsóközponton az Államtitkár Úr jelenlétében a KALOT és a KALÁSZ ünnepséget rendez. Az Államtitkár Úr jelenléte — írja — hangos kifejezése annak, hogy a KALOT és a KALÁSZ működhetik.« (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 96/1945. jún.) A kisgazda ifjúsági szervezet megszüntetése ellen a Kisgazdapárt országos központja emelte fel tiltakozó szavát, nem mulasztva el az alkalmat, hogy megrágalmazza a nemzeti bizottságot. »Tudomásunkra jutott — írják, — hogy a kisgazda párt ifjúságának a szervezkedését a nemzeti bizottság megakadályozza, sőt internálással fenyegeti. Kérjük ezen eljárás azonnali megszüntetését.« A nemzeti bizottság válaszában igen erélyes hangon utasítja vissza a figyelmeztetést és kifejti, hogy mint népi szerv a helybeli demokratikus közvélemény legnagyobb meglepedésére működik. Nem fogadja el az internálási fenyegetés vonatkozó rágalmat. Helytállóan és találóan mutat rá arra, hogy a vád koholója feltétlenül reakciós elem. »Sajnálattal állapítja meg a nemzeti bizottság, hogy a helybeli kisgazda ifjúság osztályharcot kezdeményezett községünkben. Mikor az ifjúságot egységbe akarjuk tömöríteni, a kisgazda ifjúság kijelentette, hogy nem ereszkedik le mindenféle csöcselékhez.« (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 34/1945. júl.)

más részeihez viszonyítva aránytalanul sok háborús és népellenes bűnös van.¹⁰⁷ Ezért kezdeményezte Makón külön népbíróvási tanács felállítását. A népbíróvási tanács 1945. júliusában kezdte meg működését a szegedi bíróság kiküldött bírájával és ügyészével, kiegészítve a makói népbírákkal. A makói népbíróság hetenként kétszer tartott tanácskozást. Ez nem tette lehetővé az ügyek gyors letárgyalását, mert a népellenes- és háborús bűnösök száma megközelítette a 400-at. A népbíróvási tanács már működése első napjaiban bebizonyította készségét a bűnösök mentésére. A »mentőtanúk« tömegét vonultatták fel. Elhúzták a súlyosabb bűnösök tárgyalását: ennek fedezéséül előszeretettel tárgyalták a kisebb bűnösök perét.¹⁰⁸

Az újjáépítés kezdeti sikereire, továbbá a demokrácia egyik legnagyobb vívmányára, a földreformra támaszkodva a kormány 1945. novemberére kitűzte a választásokat. A KP, mikor a választások sikeres kimenetét remélte, számított arra a tényre, hogy szilárdan be van ágyazva a munkástömegek közé, hogy a parasztság legöntudatosabb rétegei, elsősorban a tiszántúli földhözjuttatott, régi forradalmi hagyományokkal rendelkező parasztok jelentékeny része a kommunistákat követi. Az 1945. novemberi választás azonban, mint ismeretes, nem hozta meg a várt eredményt, és fényt vetett arra, hogy a reakció a gondoltnál sokkal erősebb, s főleg a dunántúli területeken nagy befolyással bír. A tisztán paraszti jellegű Csanád megyében a Kommunista Párt 28%-ot kapott, ami jóval felülmúlta az országos átlagot. A választás hatására megnőtt a reakció önbizalma. Kezdték visszaöngölni a nyugatra szökött katonatisztek és horthysta tisztviselők. Mindinkább meglassúbbodott a nép ellenségeinek az eltávolítása az államapparátusból. Mindez kihatással volt a nemzeti bizottságokra is: munkájukban egészen az 1946. márciusi ellentámadásig országosan bizonyos lanyhulás tapasztalható. A tárgyalt községekben azonban ez a visszaesés szinte jelentéktelen, jóllehet a reakció itt is tett kísérleteket a felülkerekedésre, de a legtöbbször eredménytelenül, mert erős ellenállásba ütközött. A csanádpalotai nemzeti bizottság 1945. november 6-i ülésén kizárta a bizottságból a kisgazdapárt egyik kiküldöttét,¹⁰⁹ azon a címen, hogy erős vallásosságánál fogva nem tud hinni abban, hogy vallásos nevelés nélkül is lehet erkölcsös, szép célokért mindenkor küzdelemre-kész ifjúságot nevelni. A nemzeti bizottsági tagok egyrésze úgy gondolkozott, hogy »ha sok ilyet meghagyunk, alulmaradunk«. A kisgazdapárt erősen tiltakozott a kizárás ellen és határozottan kijelentette, hogy az illetőt delegálja. A novemberi választások ellenére a Viharsarokban a nép hangulata továbbra is olyan, hogy bármelyik percben kész volt tömegesen kivonulni az utcára és elsöpörni azokat, akiket ellenségeinek tartott.¹¹⁰

¹⁰⁷ Á. L. Szeged, Csanád vm. N. B. iratai 304. alapsz.

¹⁰⁸ Pl. 1945. december 18-án az egyik csanádpalotai községi irodatisztet állították népbíróság elé demokrácia-ellenes kijelentése miatt. A népbíróság egy évi börtönbüntetésre, állásvesztésre és politikai jogainak 3 évi felfüggesztésére ítélte.

¹⁰⁹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 298/1945.

¹¹⁰ Pl. Mezőhegyesen 1945. november 8-án egy nagy felvonulás volt. Mikor a helyi szovjet parancsnok megkérdezte, hogy nem ünneplik-e meg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulóját, a KP titkára telefonon átszólt a majorokba, hogy közösen tegyék a forradalom évfordulója alkalmából tiszteletüket a Kommandatura előtt. Ott a telefonértesítést úgy értették, hogy jöjjenek, mert forradalom van. Erre botokkal, ásókkal, kapákkal felfegyverzett hatalmas tömeg vonult a községháza elé, főleg az újonnan földhözjuttatott majorjaiból. Kb. 20 ember bement a községházára

A nemzeti bizottság ekkor is szigorúan ragaszkodott azon elvhez, hogy volt nyilaspárti tagok nem lehetnek semmilyen párt vagy szervezet vezetőségében. Az újonnan alakult vezetőségek névsorát mindig megküldték a nemzeti bizottságnak, hogy a névsort felülvizsgálja és esetleges észrevételeit megtegye. Ilyen alkalomból minősítette szabálytalannak és utasította vissza a csanádpalotai nemzeti bizottság Nahoczki Endrének a földműves szakszervezet vezetőségébe való választását, mivel nyilas pártvezető volt és pártja számára toborzó munkát fejtett ki.¹¹¹

A kulákság megerősödésének tanújeleként 1946. első hónapjaiban újra jelentős befolyásra tett szert a Parasztszövetség. E szervezet most is — mint 1939-ben történt megalakulásakor — végső céljának azt tartotta, hogy megerősítse a kisgazdapárt parasztbázisát. Mezőkovácsházán sok becsületes szegényparasztot is sikerült magukhoz vonniok. A nemzeti bizottság tudatosította, hogy e gazdasági szervezet igazi célja a kulákság érdekeinek védelme. Állandó, szívós felvilágosító munkája eredményeként a Parasztszövetség néhány hónapi fennállás után automatikusan összeomlott.¹¹² A csanádpalotai nemzeti bizottság is erélyesen tiltakozott a Parasztszövetség megalakulása ellen. Ezekről a viharsarki nemzeti bizottságokról tehát elmondható, hogy valamennyien tisztában voltak a reakció megerősödésének átmeneti jellegével és továbbra is kitartó felvilágosító munkát végeztek.

A választások után megerősödött reakció egyik fő támadási területe a kiosztott földek visszakövetelése volt. Ezért szorgalmazták a nemzeti bizottságok a telekkönyvezést, amit a reakció igyekezett elhúzni, hogy ezzel is fokozza a parasztok bizalmatlanságát, elvegye munkakedvüket és a demokráciába vetett reményüket.

1946. februárjában, a sportcsarnoki nagygyűlésen, a Kommunista Párt rohamra szólított fel a reakció ellen. Ezzel kezdetét vette az 1946. márciusára országosan kibontakozó nagy ellentámadás időszaka. A Tiszántúlon a harc magasabb szintre lépett. A tömegek aktivitása jelentős mértékben megnövekedett. A nemzeti bizottságok a népítéletek megszervezésével nagy tömegeket mozgattak meg. Egy-egy ilyen népítélet alkalmával az illető helység demokratikusan gondolkodó lakossága nagy népgyűlésre vonult fel, ahol követelték a reakciós tisztviselők eltávolítását, és tiltakozásukat fejezték ki minden reakciós megnyilvánulással szemben. Persze, ekkor is történtek elcsúszások, a megvetés és a büntetés sok esetben azokat a kistisztviselőket érte, akik a néppel közvetlenül érintkeztek, és ezért azt hitték, hogy ők az okai minden bajnak. A népítéletek megszervezésére külön, ún. szűkebb bizottságok jöttek létre harcos, forradalmár kommunistákból. A mezőhegyesi nemzeti bizottság a battonyai járási

és az ottlévő tisztviselők közül azokat, akik nekik nem tetszettek, véresre verték. A jegyző és a segédjegyző kénytelenek voltak helyüket elhagyni. (A. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 33/1945. és Unyatinzskiné elbeszélése alapján.) A Kommunista Párt nagy és nehéz feladata volt, hogy az ilyen felvonulásokba fegyelmzettséget vigyen. A mezőhegyesi felvonuláson ezt a szükséges fegyelmet nem sikerült biztosítani. A reakciós tisztviselők eltávolításához nem volt feltétlenül szükséges azok tettleges bántalmazása. A jegyző alig 3 hete került a községbe, múltbeli magatartásáról a tömeg keveset tudhatott, de ösztönszerűen bizalmatlanok voltak iránta. (Unyatinzskiné szerint a későbbiek folyamán kitudódott, hogy a vele történt kíméletlen eljárás nem volt alaptalan.)

¹¹¹ A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 1946. jan. 20-i jkv.

¹¹² Tóth Pál elbeszélése alapján.

bizottság felhívására egy 3 tagú szűkebb bizottságot küldött ki soraiból azzal, hogy állítsa össze az eltávolítandó reakciós tisztviselők névsorát.¹¹³ A március 13-i népitélet alkalmával két kompromittált tisztviselőt szólítottak fel arra, hogy 8 napon belül hagyják el a községet. A felszólítottak halasztást kértek, de nem kapták meg. Csanádpalotán 1946. március 6-án volt nagy politikai felvonulás, ahol az egyik volt tűzoltó állásából és a községből való elmozdítását határozták el.¹¹⁴ A másik nagyszabású népgyűlésen május 9-én Csanádpalota dolgozó népe terjesztette elő követeléseit. Követelték a malom községesítését és több egyén¹¹⁵ eltávolítását. A népgyűlés memorandumában lefektetett követelésnek megfelelően március 13-án pártközi értekezleten vitatták meg a malom községesítését, ahol végül is egyhangúlag határozatot hoztak, hogy a Bánszki János és fia kezelésében lévő malmot a népi követelésnek megfelelően községi kezelésbe veszik.¹¹⁶ 1946. március elején a mezőkovácsházi nemzeti bizottság vetette fel népitélet megszervezését Aradi Ernő eltávolítása ügyében. A nevezett útbiztost népellenes bűnösnek tartották. Az 1936-os választások alkalmával felszólította az úton dolgozó munkásokat, hogy írják alá a kormánypárti jelölt ajánlási ívét. Ezt 220 ember megtagadta. Amikor elérkezett a nyílt választás napja, Aradi megfigyelte a munkásokat és azokat, akik nem szavaztak a kormánypárti jelöltre, elbocsáttatta. Így pl. a nagy munkanélküliség és éhség idején megfosztotta a munkalehetőségtől Győri Mátyás hétgyermekes és Varga Ferenc ötgyermekes családapát is. A nemzeti bizottság ülésén két szociáldemokrata és kisgazdapárti képviselő a népitélet ellen volt. Szavazattöbbséggel mégis az eltávolítás mellett döntöttek. A népitületről a szociáldemokraták távolmaradtak, ezzel is bebizonyítva, hogy nem azonosítják magukat a nemzeti bizottság határozatával és kitartanak előbbi mentegető politikájuk mellett.¹¹⁷ Később egyes eltávolított személyek kérvényezték, hogy állásukat ismét elfoglalhassák, de a nemzeti bizottság megvédte a népitületek határozatait.¹¹⁸

¹¹³ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1946. febr. 27-i jkv.

¹¹⁴ »Az illető volt nyilaspárti tag 1944. szeptember 23-án a községben lévő tűzoltó gépkocsit önhatalmulag mentőeszköznek elvitte. Mivel a gépkocsi a község közöségének tulajdona volt, az előjáróság felszólította, hogy hozza vissza, amit ő meg is ígért, de nem teljesített. Amikor a nép tudomást szerzett ez és ehhez hasonló magatartásáról, a felvonulás alkalmával követelte, hogy ha nem távozik szépszerével, akkor a tömeg nem vállal felelősséget a további következményekért. Hangoztatták, hogy ilyen országépítőre nincsen szükség, mert egy év alatt lett volna ideje jóvátenni hibáit, hacsak egy kicsi demokratikus érzéssel lett volna áthatva, s mivel még látszólag sem mutatta jóindulatát, így a nép akaratát megmásítani nem lehetett.« (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 130/1946.)

¹¹⁵ A jegyzőt, egy rendőrőrmestért, egy tanítót és egy óvónót távolítottak el. Jellemző a hangulatra, hogy mindenképpen fel akarták akasztani a malmost. A nemzeti bizottság minden tagjának és a pártok vezetőinek határozott közbelépésével sikerült csak lecsillapítani a tömeget. (Lakatos Péter elbeszéléséből.) A nemzeti bizottság elnökének szavai szerint »a nép olyan forradalmi volt, hogy szinte arról féltünk, hogy Görögország lesz.« (Ludányi János elmondása szerint. — Görögország alatt polgárháborút értettek.)

¹¹⁶ Makói Újság, 1946. március 15.

¹¹⁷ Tóth Pál elbeszélése alapján.

¹¹⁸ Így a mezőhegyesi nemzeti bizottságtól 1946. májusban kérte a póstamester, akit a népitület eltávolított, hogy állását újból elfoglalhassa, de a nemzeti bizottság úgy határozott, hogy nem kívánja vissza, ugyanakkor javaslatot tett az új póstamester személyére, aki mezőhegyesi születésű és a lakosság bizalmát élvez. Ugyancsak határozottan utasítja vissza a mintabirtok vezetőjének azt a kérését is, hogy az egyik

Már 1945. nyarán világossá vált, hogy a régi rend hívei — földbirtokosok, bankárok, háziurak, horthysta politikusok és katonatisztek — a kisgazdapártban gyülekeznek. Az 1946. márciusi ellentámadással egyidőben mindinkább előrehaladt a kisgazdapárt jobbszárnyának fokozatos leplezése és elszigetelése. Éppen azért, mert a nemzeti bizottságokon belül a reakciósokat mentelő javaslataik mind kevésbé jutottak érvényre, a kisgazdák gyakran egyszerűen nem jártak el a bizottsági ülésekre, kivonták magukat a fontos, napirenden lévő gazdasági, vagy politikai jellegű kérdések megoldásából. Távolmaradásukat nem egyszer azzal indokolták, hogy őket az ülésre nem hívták meg. (Erre valóban volt példa.) Azzal is vádolták a nemzeti bizottságot, hogy eltért a pártok békés együttműködését biztosító politikától. Csanádpalotán az 1946. június 1-i ülésről a kisgazdapárt képviselői kivonultak: kijelentették, hogy csak eddig kaptak pártjuktól felhatalmazást és tovább nem vesznek részt a bizottságban. Mikor megkérdezték ennek okát, az egyik kivonuló azt felelte, hogy ők a Parasztszövetséget is képviselték már, de mivel a többség tiltakozott a Parasztszövetség ellen, ők nem hajlandók tovább bentmaradni a kisgazdapárt részéről sem. A többi pártok jelenlévő képviselői kijelentették, hogy ezentúl sem zárkoznak el a kisgazdapárt baloldali részének képviselőitől, de az ilyen ellentétek szítását nem tűrik.¹¹⁹ A mezőkovácsházi nemzeti bizottság, mivel a kisgazdapárt küldöttei az 1945. október 31-i ülésen, ahol az őszi vetések elvégzésének fontosságáról volt szó, nem jelentek meg, megállapította, hogy »e pártnak fontosabb a korteskedés, mint a termelés folytonossága.«¹²⁰ Ebben a vonatkozásban is fordultak elő baloldali túlzások.¹²¹

A reakció elleni harc terén a nemzeti bizottságoknak különösen nagy szerepük volt az 1946 elején lefolytatott B-listázások alkalmával, amikor a közigazgatásban meghúzódó népellenes, korrupt tisztviselők jelentékeny részét eltávolították. A mezőhegyesi nemzeti bizottság, mikor megvizsgálja, hogy kiket kell B-listára helyezni, a következőkkel indokolja meg javaslatait: »hirhedt németbarát volt;« »sok leveinte ifjút elhajtatott;« »hirhedt munkásnyúzó«, »közismert nyilas, kinek tevékenysége miatt sok

eltávolított hivatalnok állását elfoglalhassa és ragaszkodik ahhoz, hogy a népiélet folytán eltávolított tisztviselők maradjanak távol. (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 1946. május 7-i jkv.)

¹¹⁹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1946. június 1-i jkv.

¹²⁰ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai, 1945. okt. 31-i jkv.

¹²¹ Csanádpalotán az 1946. április 8-án tartott pártközi értekezleten a kisgazdapárt nem képviseltette magát, mire egyhangúlag a következő határozatot hozták: »A demokratikus pártok népgyűlése felhívja a párt vezetését, hogy a jobbszárnyát haladéktalanul tisztítsa meg a reakciós elemektől, mert ellenkező esetben a munkásegység fogja azt végrehajtani.« A kisgazdapárt arra való hivatkozással, hogy a határozatot nélküle hozták, annak hangját visszautasította azzal, hogy az ő pártjuk örködik azon, hogy a reakciósok be ne furakodjanak, és ha ez mégis megtörténnék, maguk is tudják, mi a kötelességük.

Helyesen járt el viszont a mezőhegyesi bizottság az alábbi esetben: Mezőhegyesen a kisgazdapárt nem fogadta el az indokot, aminek alapján a nemzeti bizottságba jelölt tagját visszautasították, hogy ti. tagja volt a vitézi rendnek. Az illető azon a bizottsági ülésen, ahol kizárásáról volt szó, azzal érvelt, hogy »Bajcsy-Zsilinszky is tagja volt a vitézi rendnek, mégis a demokráciáért áldozta életét.« Hogy mennyire alaptalanul hasonlította magát Bajcsy-Zsilinszkyhez, arra jellemző alábbi kijelentése: »A Horthy-rendszerben is történtek szociális intézkedések, akkor is osztottak földet... A túlzó támadások ellen védelmembe veszem a Horthy-rendszert.« (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1947. jan. 27-i jkv.)

szerencsétlen ember került a nyilaspártba»; »mint kórházi gondnok a legértékesebb gyógyszereket elfeketézte« stb. Ugyancsak az osztályharc jegyében játszódtak le azok az ünnepélyek, melyeket a felszabadulás évfordulója alkalmával, május 1-én, 1946. február 1-től a köztársaság évfordulóján, március 15-én stb. tartottak. Az ünnepélyek programjának összeállításában, vagy ennek ellenőrzésében a nemzeti bizottságok mindig részt vettek. Azt is harci feladatuknak tekintették, hogy elejét vegyék a különböző kósza hírek terjedésének, melyek háttérben szintén ellenséges mozzanatok álltak. Mezőhegyesen elterjedt pl. az a hír, hogy egyes községekben idegenek járnak és az iskolás gyermekeket mérgező szérummal beoltják. A nemzeti bizottság az iskolaigazgatót szülői értekezlet összehívására kérte fel, ahol a szülőket megnyugtatták, hogy a rémhírnek semmi alapja sincs.¹²² Az aknamunkára mindig kész elemek minden kicsiny részt felhasználtak. Még a KP egyes szervezeteibe is sikerült bejuttatniok embereikből, akik tagsági könyvhöz jutva széleskörű romboló tevékenységbe kezdtek.¹²³

A reakció elleni harcról szólva említést kell tenni a nemzeti bizottságoknak a papi reakció működése elleni fellépéséről is. A klerikalizmus — bár e községekben nem vert olyan mély gyökereket, mint a dunántúli falvakban — hatása itt sem lebecsülendő. A papnak a lakosság jelentős részére befolyása volt. A reakció felhasználta a szószéket, mint a befolyásolás egyik hathatós eszközét; prédikációk közben gyakran elhangzottak politikai célzások, amiket híveik jól megértettek. Ilyen jelenségre lett figyelmes Mezőhegyesen a nemzeti bizottság. A bizottság 1947. május 7-i ülésén felvetődött, hogy a katolikus plébános szentbeszéd keretében tett azon kijelentése, hogy »akik most felül vannak, azok lezuhannak«, határozottan félreérthető volt és a demokrácia-ellenes hangulatot táplálja. Az egyik szociáldemokrata túlzásnak tartotta ezt a beállítást; ennek ellenére a bizottság mégis elhatározta, hogy következő ülésére meghívja a plébánost.¹²⁴ Itt a pap valóban megjelent s tiltakozott az őt és az egyházat ért vád ellen, mert ő »nem tesz mást, mint a tizparancsolatban előírt természeti törvények betartására tanítja a híveket. Ezeket a törvényeket hozzá kapcsolatba a mai étellel, s az azokban előforduló visszasságokra mutat rá«. Figyelemreméltó ez az ülés abból a szempontból is, hogy a nemzeti bizottsági tagok többsége egy percig sem hisz abban, hogy az esténkénti gyűléseket — mint a pap mondja — »azért hívják össze, hogy elmélyít-

¹²² Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1946. ápr. 3-i jkv.

¹²³ Mezőhegyesen egy Szabó József nevezetű egyén a KP kiküldöttének tüntetve fel magát, a 84-es majori iskolába gyűlési hívott össze, ahol a következőképpen izgatott a tanítónó ellen, aki munkáját igen lelkiismeretesen végezte: »Minek egy tanítónónek ilyen nagy lakás, elég annak egy szoba is«; »hogy a tanítónó férje hadifogoly, annak egyedül ő az oka, minek vonult be, ki kényszerítette rá,« »nem kell ilyen tanítónó, aki a nép ellen dolgozik, aki jeles tanulókat elbuktat, és butábbakat átenged, aki semmit sem dolgozik, holott minden szombaton a népnek programot kellene tartania.« (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 1947. márc. 4-i jkv.) Az illető egyik majorból a másikba ment és ehhez hasonlóan izgatott a demokrácia és annak hű emberei ellen. A helyi KP, miután néhány ilyen szereplése után meggyőződött róla, hogy az illető nem a Párt intenciói szerint jár el, haladéktalanul eltávolította a községből. Ez helyes lépés volt, de hibát követtek el, mikor a történetekről nem értesítették a felsőbb pártszerveket; így elmulasztották annak elősegítését, hogy a Párt az idegen elemektől megtisztítsa sorait.

¹²⁴ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 1946. május 7-i jkv.

sék a hitéletet«; ellenben az elnök szerint »félő, hogy ellenforradalmi megmozdulás van kialakulóban«. ¹²⁵

A nemzeti bizottságok még 1947—48-ban, fennállásuk utolsó éveiben is érdeklődéssel foglalkoztak minden helyi jellegű problémával, ugyanakkor országos kérdésekben is hallatták szavukat. Az az országos felháborodás, melyet a kisgazdapárti összeesküvés váltott ki a néptömegekben, hiven tükröződik a nemzeti bizottságoknak ebben az időben kelt nagyszámú határozataiban, amelyekben tiltakozásukat fejezik ki a demokrácia ellen irányuló reakciós aknamunka ellen. ¹²⁶ Támogatták a nemzeti bizottságok azt a harcot is, mely 1948-ban az iskolák államosításáért folyt. Mezőkovácsházán a bizottság széleskörű felvilágosító munkát fejtett ki, mert a pap itt is esténként egyes katolikus hívők lakásán »elbeszélgetett a vallás kérdéseiről«, közben úgy állította be a dolgot, mintha az iskolák államosítása a vallás ellen irányulna. ¹²⁷ Csanádpalotán a nemzeti bizottságban a kommunisták az iskolák államosítása körüli vitát olyan ügyesen irányították, hogy végeredményben a kisgazdapártiak tettek először javaslatot a fakultatív oktatás elfogadására, ¹²⁸ a következő formában: a vallásoktatás rendes tanóra keretében folyjék, és aki vallásoktatásban nem részesül, azt ezen idő alatt más tantárgy oktatásában részesítsék. ¹²⁹

Határozott öntevékenység jellemezte a nemzeti bizottságok szociális és kulturális jellegű intézkedéseit is. A fiatal magyar demokrácia kezdetől fogva gondoskodott a gyermekekről. Csanádpalotán a nemzeti bizottság külön bizottságot alakított, mely a napközitthon és az óvoda problémáival foglalkozott. Gondoskodtak arról, hogy a gyermekek a napköziben megfelelő ellátásban és gondozásban részesüljenek. ¹³⁰ Szociális tevé-

¹²⁵ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 1946. május 15-i jkv.

¹²⁶ Mezőkovácsházán ezzel kapcsolatban a következőket foglalják jegyzőkönyvbe: »A nemzeti bizottság elítéli ezen mozgalmat, és tiltakozását fejezi ki ilyen és ehhez hasonló megmozdulás ellen, és kívánja, hogy a bíróság példás büntetésben részesítette a résztvevőket.« (Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai, 1947. jan. 17-i jkv.) A csanádpalotai nemzeti bizottság pedig a következő határozatot hozta: »elítél minden ilyen megmozdulást és ha kell, kész a legmesszebbmenően visszaverni és megtorolni.« (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1947. jan. 15-i jkv.) Ugyancsak ők a Pfeiffer-párt feloszlata alkalmából üdvözlőtáviratot küldtek a belügyminiszterhez. (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1948. jan. 26-i jkv.)

¹²⁷ Tóth Pál elbeszélése alapján.

¹²⁸ Bajusz Pál elbeszélése alapján.

¹²⁹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1947. április 20-i jkv.

¹³⁰ (Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai, 1946. jan. 23-i jkv.) — Ebben megelőzték a megyei nemzeti bizottság alábbi felhívását is: »A háború következtében százezernyi síró, éhező gyermek szülő nélkül maradt és otthontalanul csavarog. Ha nem mi indítottuk is el azt a vérzivatar, amely őket otthontalaná tette, a mi gondunk felnevelni őket. Ne legyen ebben az országban egyetlen gyermek sem, aki táplálék- és ruhahiány miatt elpusztul. A kallódó magyar gyermekek megmentésére létesült a »Magyar gyermekért mozgalom.« Ez a mozgalom gyűjtést indít a gyermekek részére. Ebből a megmozdulásból a nemzeti bizottságok se maradjanak ki. A pártokban készítsék elő a hangulatot, tartsanak megbeszélést a bekapcsolódás módjára vonatkozóan. Segítsenek a gyűjtés megszervezésénél. A nemzeti bizottság minden községben tekintélyt képvisel és irányító szerepet tölt be, a példaadás hathatós módon segíti elő az akció eredményét.« (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 1946. február 18-i jkv.) A jegyzőkönyvben van utalás arra, hogy e célra a gyűjtés megindult, de sajnos, eredményéről kimutatás nem található.

A mezőhegyesi nemzeti bizottság köszönetét fejezte ki Regős József tagnak, aki a mezőhegyesi központi népiskola tanulóinak megajándékozására 36 kg mézet ajánlott fel. (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 66/1945. dec.)

kenységük keretében figyelmet fordítottak a dolgozók egészségének védelmére is. Már a kezdeti időszakban gondoskodtak orvosról, gyógyszerkről. Csanádpalotán 1945. október 15-én tárgyalták a községi gyógyszer-tár kisajátításának ügyét: mivel a tulajdonosa nem tért vissza, a nemzeti bizottság utasította az előjáróságot, hogy a gyógyszertárt vegye kezelésbe és örökjön azon, hogy jövedelme a község javát szolgálja.¹³¹ Orvosi ki-nevezések előtt a Népjóléti Minisztérium meghallgatta a nemzeti bizottságok véleményét, hogy egyetértenek-e a kinevezendő személyével. Sok helyen a lakosság ragaszkodott régi orvosához, ha az a múltban is a köz-kivánatnak megfelelően működött, de nem fogadta el a dolgozókkal felelőtlenül bánó orvosokat. Az egészségvédelem érdekében járt el a mező-hegyesi nemzeti bizottság, mikor figyelmeztette a községi előjáróságot, hogy amennyiben a strandfürdő vizét megtisztítani egyáltalán nem lehet, a fürdő használatát a legszigorúbban meg kell tiltani.¹³² Az ország újjá-építésének nagy munkájával egyidejűleg indult meg a harc a népbeteg-ségek, az alkoholizmus és a tüdőbaj ellen. A csepeli nemzeti bizottság már 1945. augusztusában országos mozgalmat indított az alkoholizmus leküz-désére. Az ONB felkarolta a kezdeményezést és az ország valamennyi nemzeti bizottságát kérte a mozgalomba való bekapcsolódásra.¹³³ 1945. nyarára valamennyi községben megalakult a Nemzeti Segély helyi szer-vezete. Működésük arra irányult, hogy helyi viszonylatban segítsenek a rászorultakon, másrészt gyűjtéseket rendeztek különböző országos jellegű akciókra. A Nemzeti Segély és a nemzeti bizottságok között szoros kap-csolat volt. Így közadományok segítségével mentették meg a megye makói kórházát a gazdasági összeomlástól. A betegek ételmezése csak egyik nap-ról a másikra volt biztosítva, ugyanakkor 90%-uk vagyontalan, fizetés-képtelen ember volt: szegénységi alapon, ingyenes kezelésben részesül-tek.¹³⁴ 1946 végén a népi kollégiumok javára történt gyűjtés eredménye-ként Mezőhegyesen 965.67 Ft-ot adtak át rendeltetésének.

1946 nyarán országos viszonylatban rendezték a nyugdíjak ügyét. A nemzeti bizottságok közvetlenül is részt vettek ebben a munkában: helyi-leg ők döntöttek el, hogy kik a jogosultak továbbra is. A bizottságnak jo-gában állt a nyugdíj meghagyását, csökkentését, illetve megvonását ja-vasolni. Minden esetben szavazással döntöttek.¹³⁵

A magyar népben, élve a felszabadulás adta lehetőségekkel, elemi erővel nyilvánult meg az eddig kibontakozni nem tudó kultúra utáni vágy. A nemzeti bizottságok kulturális tevékenysége elsősorban a közoktatás területén mutatkozott meg. A felszabadulás után a szovjet katonai pa-rancsnok szorgalmazására a tanítás a legtöbb helyen megindult. A köz-oktatás további fejlesztéséről azonban már a magyar demokráciának kel-lett gondoskodnia. Ez nem volt könnyű feladat, mert a letűnt rendszer a

¹³¹ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 53/1945.

¹³² Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 1945. jún. 8-i jkv.

¹³³ A felhívásban kifejtette, hogy »az alkoholizmus az ország újjáépítésének, a demokratikus rendszer megalapozásának munkáját nemcsak megnehezíti, hanem e munka eredményeit részben meg is semmisíti, ha nem sikerül ezt a legszűkebb kor-látok közé szorítani. Mivel ezt magában csak korlátozó intézkedésekkel nem lehet megoldani, a kérdést állandóan felszínen kell tartani; felvilágosító, nevelő, ellen-őrző munkát kell végezni.« (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai, 4/1945.)

¹³⁴ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai 127/1946.

¹³⁵ Á. L. Szeged, Mezőkovácsházai N. B. iratai 1946. aug. 3-i jkv.

közoktatás területén is terhes örökséget hagyott.¹³⁶ Mély nyomokat hagyott a fasizmus ideológiai fertőzése és a klerikális reakció hatása. A felszabadulás után még hosszú ideig, lényegileg a fordulat évéig, ez a terület volt az, amelynek demokratizálása a legtöbb nehézségbe ütközött. A súlyos gazdasági helyzet is éreztette hatását: akadozott az iskolák ellátása tüzelővel, felszereléssel. Ilyen körülmények között a nemzeti bizottságokra várt az a feladat, hogy megtegyék az első lépéseket az iskolai viszonyok normalizálása és demokratizálása útján. E cél érdekében a mezőhegyesi nemzeti bizottság utasította az üzemi bizottságot, hogy a központi és kerületi iskolákat tüzelővel lássa el. A mezőkovácsházi N. B. kiküldöttje rendszeresen megjelent a szülői értekezleteken, hogy az iskola problémáiról közvetlenül értesülést szerezzen.¹³⁷ A nagy munkaerő-hiány miatt sok szülő visszatartotta gyermekét az iskolából. E káros jelenség ellen fel kellett venni a harcot. A nemzeti bizottság helyesen állapította meg, hogy a beiskolázás fokozása érdekében a nép bizalmának és szeretetének a megnyerésére van szükség. Át kell vinni a köztudatba, hogy csak a művelődés, a szellemi és erkölcsi fejlődés útján teremthetjük meg a magasabb szellemi színvonalat biztosító társadalmi és gazdasági rendet.¹³⁸ A bizottság tagjai elhatározták: minden igyekezetükkel azon lesznek, hogy a szülőkkal megértessék, saját gyermekük ellen vétének, ha komolyabb ok nélkül visszatartják őket a tanítási órák pontos látogatásától. Igyekeztek érvényt szerezni az 1945. július 26-án elkészült reformnak is, mely bevezette az egységes, kötelező alsófokú oktatást a 14-ik életévig, a korszerű tanoncoktatást a 14—17 életévig és megvetette az alsó népiskolára épülő demokratikus középiskola alapjait.

Szocialista gondolkodásmódra csak ilyen érzésű pedagógusok tudnak nevelni. Az ifjúság új szellemben való nevelése képezi alapját a jövő nemzedék erkölcsi és politikai arculata kifermálásának. Ezért fordítottak a nemzeti bizottságok is nagy gondot arra, hogy demokratikusan gondolkodó pedagógusok dolgozzanak az iskolákban és neveljék a leendő munkás-paraszt származású értelmiséget. A tanfelügyelőség a tárgyalásokban nem önkényesen nevezte ki a tanerőket, hanem vagy javaslatot kért, vagy közölte, hogy kiket szándékozik kinevezni és előbb meghallgatta a nemzeti bizottság erre vonatkozó véleményét.¹³⁹ A nemzeti bizottságok segítettek az ifjúság erkölcsi nevelésének problémáiban is. Pl. a járási bizottság megállapította, hogy »a járás területén megrendezett bálák és táncmulatságok kevés kivétellel duhajkodással, veszekedéssel, erkölcstelenséggel teljeselek«, ezért elhatározta, hogy csak 18 éven felüli fiúk és 16 éven felüli lányok vehetnek rajtuk részt. Ugyanakkor értesítette a rendőrséget, hogy ezen határozatnak szerezzenek érvényt. A csanádpalotai bizottság kérte az előljárást, hozzon intézkedést, hogy

¹³⁶ 1936. április 1-én a kultuszminisztérium nyilvánosságra hozott bizonyos statisztikai adatokat. Ezek szerint a magyar népiskoláknak 38%-a egytanítós iskola volt. Ezek azonban alig nevezhetők iskolának, hiszen szászámra előfordul, hogy 100—150 gyermek tanul bennük egyetlen tanító vezetésével. Az iskolák száma összesen 6520 volt. Ebből tanítóihiány miatt nem működött 167 népiskola. (L. Makói Népiújság 1946. május 12.)

¹³⁷ A. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 147/1945.

¹³⁸ A. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 139/1946.

¹³⁹ A. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 165/1946.

a 16 éven aluliaknak ne mérjenek ki italt, mert a nemzeti bizottsághoz panasz érkezett, hogy az ifjúság valósággal elzúlik.¹⁴⁰

A fiatal magyar demokrácia az ifjú nemzedék tanulási lehetőségeinek megteremtésén túlmenően a művelődéshez vezető utat megnyitotta azon tanulnivaló felnőttek előtt is, akik eddig el voltak zárva ettől a lehetőségtől. Ennek jegyében fogadta el a mezőhegyesi nemzeti bizottság egyik tagjának javaslatát, melynek értelmében felkérték a mintabirtok és a község szakembereit, hogy tartsanak felvilágosító szakelőadásokat. Megszervezésükre 4 tagú albizottságot küldtek ki.¹⁴¹ A kormány 220/1946. sz. rendelete alapján minden községben szabadművelődési ügyvivőt kellett kinevezni. A megye szabadművelődési felügyelője is meghallgatta a nemzeti bizottságok véleményét a kinevezés előtt.¹⁴² A háború alatt számtalan, felbecsülhetetlen értékű kulturális kincsünk pusztult el. A Csanád vármegyei nemzeti bizottság jelentős érdeme, hogy kötelességének érezte a megye területén lévő kulturális értékek átmentését a nemzeti közösség egyetemes vagyonává. E célból elrendelte, hogy a megye területén lévő, a földbirtok-reform során elkobzásra ítélt kastélyokban gazdátlanul heverő művészi értékeket, könyvtárakat, régi bútorokat a terület szerint illetékes nemzeti bizottság vegye leltárba. Így mentették meg pl. a Návay-kastély értékes könyvtárát és levéltárát.¹⁴³

A nemzeti bizottságok a sportélet megindítását is támogatták. A Nemzeti Sportbizottság tőlük kért jelentést a helyi sportnapok lefolyásáról, azok programjáról és eredményeiről.¹⁴⁴ A bizottságok támogatták a helyi sportegyesületek, ügyeltek arra, hogy helyiség és a lehetőségekhez mérten felszerelés álljon rendelkezésükre.

* * *

Végigtekintve szerepükön és tevékenységükön, megállapítható, hogy a nemzeti bizottságok a magyar népi demokrácia fejlődésében történelmi szerepet tölthettek be. Ahogy a Vörös Hadsereg lépésről lépésre felszabadította az ország területét, úgy jelentek meg a színen a magyar népi demokrácia új, ismeretlen szervei is, a nemzeti bizottságok, hogy átvegyék a helyi vezetést, irányítást, hogy az élet megindulhasson. 1945. április—májusáig maguk látták el mindazokat a feladatokat, melyek az adott körülmények között megoldásra vártak. Rendet vittek a zűrzavarba, lelket öntöttek a tanácstalan emberekbe, megmagyarázták, hogy teljesen új élet alapjait kell lerakniok. A nemzeti bizottságokban vezető szerepet vivő kommunisták következetesen harcoltak azért, hogy szélesítsék a párt tömegbázisát, mozgósítsák a tömegeket a párt programjának végrehajtására. A régi vöröskatonák bátran hirdették a szovjet katonák iránti bizalmat, akiknek a jelenléte védi az új, demokratikus fejlődés kezdeteit. A nem-

¹⁴⁰ Á. L. Szeged, Csanádpalotai N. B. iratai 190/1946.

¹⁴¹ Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 1946. máj. 7-i jkv.

¹⁴² Á. L. Szeged, Mezőkovácsházi N. B. iratai 126/1946. aug.

¹⁴³ Csanád vm. N. B. iratai, 1945. május 31-i jkv.

¹⁴⁴ Mezőhegyesen pl. már 1945-ben jelentős sportélet volt, amit híven tükröz a nemzeti bizottság jelentése az 1945. augusztus 20-án megtartott sportnapról: »A sportolók gárdája változatos műsorral (szabadgyakorlatok, súlylökés, magas- és távolugrás stb.) szórakoztatta az érdeklődő közönséget. A sikerhez nagyban hozzájárult, hogy az ifjúság sportolói pártállás nélkül egyemberként siettek a sportünnepélyen közreműködni.« (Á. L. Szeged, Mezőhegyesi N. B. iratai 24/1945. október.)

zeti bizottságok megszervezték a demokratikus rendőrséget, foglalkoztak a legégetőbb termelési és közellátási kérdésekkel, folytatták a faszizmus maradványai elleni harcot, szociális és kulturális intézkedéseket fogantatottak. Ezeknek a feladatoknak az energikus, helyes megoldásával bizonyosságot tettek a hatalomra került nép alkotóerejéről.

A közigazgatási apparátus országos méretekben történt kiépülése után mint fontos politikai ellenőrző szervek működtek tovább. Működésükről a kezdeti nehézségekből, a tapasztalatlanságból, a koalíciós összetételből fakadó hibák ellenére is csak elismeréssel szólhatunk.

CONTRIBUTIONS À L'HISTOIRE DES COMITÉS NATIONAUX DE TROIS COMMUNES DU DÉPARTEMENT DE CSANÁD

par Elisabeth M. Tóth

Dans la première période du développement de la démocratie populaire hongroise les comités nationaux furent les piliers de la transformation démocratique: ils rassemblaient les masses démocratiques les plus larges, n'appartenant à aucun parti politique. Ils furent créés à l'initiative et sous la conduite du parti communiste. Dans les trois communes du département de Csanád (Csanádpalota, Mezőhegyes, Mezőkovácsháza) dont l'auteur traite dans son article, les comités nationaux commencèrent à fonctionner à une date relativement peu avancée: à Makó déjà le lendemain de la libération du département entier, le 13 octobre 1944, sous la direction du commandement de la place, l'administration publique fut réorganisée. Dans les trois communes mentionnées les comités nationaux furent formés aux mois de janvier et février d'après les directives du projet de statuts élaboré par le comité national du département. Ces comités exercèrent toutes les fonctions d'état jusqu'à fin d'avril — début de mai, c'est-à-dire jusqu'à ce que le mécanisme administratif ne commencât à fonctionner dans tout le pays. Ils assurèrent l'ordre nécessaire au rétablissement de la vie normale, organisèrent la garde civique, établirent des brigades pour assurer l'hygiène publique, prirent l'initiative de la reprise du travail. Dans les communes il fallait avant tout organiser la culture des terres en friche. Sans aucun délai, les terres des grands propriétaires qui s'étaient enfuis, furent données à ferme à des paysans sans terre. Avec l'aide des soldats soviétiques les autorités surmontèrent les difficultés provenant du manque de bêtes de trait. Les comités nationaux appuyèrent énergiquement les activités de caractère révolutionnaire des comités d'expropriation et de répartition des terres. Leur attention s'étendit également sur les problèmes de la production industrielle: ils encouragèrent la reprise du travail dans les usines de sucre et de chanvre à Mezőhegyes, ainsi que dans l'usine de textile à Dombegyháza. Ils organisèrent l'assistance prêtée à capitale affamée et aux régions industrielles et minières, en envoyant des produits alimentaires. Ils prirent des mesures efficaces contre la spéculation, le marché noir, le commerce intermédiaire etc. Ils soutinrent avec enthousiasme l'idée de la lutte armée en vue de liquider le régime hitlérien, et la cause de la création d'une armée démocratique hongroise. Ils avaient un rôle actif dans le travail des comités d'épuration et par l'éloignement des éléments compromis, ils contribuèrent à la purge de l'administration publique.

Les comités nationaux des communes mentionnées remplirent aussi d'importantes fonctions culturelles: ils organisèrent la préparation du commencement de l'enseignement, encouragèrent la création d'une organisation démocratique de la jeunesse, contrôlèrent le travail culturel.

Après les élections de novembre 1945, les forces réactionnaires passèrent à l'attaque dans tout le pays contre les succès démocratiques. Mais les paysans d'au delà de la Tisza, ayant d'anciennes traditions révolutionnaires, et récemment devenus propriétaires de terre, furent dans leur majorité partisans fermes des communistes. Les comités nationaux furent les piliers solides de la défense des résultats atteints jusque là. Ils repoussèrent les attaques dirigées contre la réforme agraire,

organisèrent des démonstrations de masses en vue d'éloigner les éléments réactionnaires les plus compromis.

Par la solution juste et énergique de tous ces devoirs les comités nationaux firent preuve de la force créatrice du peuple, arrivé au pouvoir.

М. Елизавета Тот

ДАнные К ИСТОРИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ КОМИТЕТОВ ТРЁХ СЕЛ В КОМИТАТЕ ЧАНАД

В первом периоде развития венгерской народной демократии национальные комитеты были опорами демократического переворота: они объединяли самые широкие, не относящиеся к партиям демократические силы народных масс. Их возникновение происходило по инициативе и под руководством коммунистической партии. В наблюдаемых трёх селах в комитате Чанад (Чанадпалота, Мезёхедеш, и Мезёковачаза) национальные комитеты сравнительно рано начинали свою деятельность. В г. Мако уже 13 октября 1944 г., на один день после освобождения всего комитата была переорганизована администрация при управлении советской комендатуры. Национальные комитеты упомянутых трёх сел образовались в январе и феврале 1945 года, по организационному уставу, выработанному комитатским национальным комитетом. До апреля-мая 1945 года, то-есть до того времени, пока административный аппарат не начал действовать по всей стране, эти комитеты исполняли в селах все государственные функции. Они восстанавливали порядок, нужный для нормализации жизни, организовали гражданскую милицию, они расставляли бригады в интересах обеспечения опрятности, по их инициативе начали производительную работу. В селах в первую очередь надо было начать обработку покинутых земель. Земли убежавших помещиков сразу же были даны в аренду. При помощи советских солдат они преодолели большую недостачу в рабочем скоте. Они действительно поддерживали имеющую революционное значение деятельность комиссии по разделу земли. Обращалось их внимание и на проблемы промышленного производства: способствовали пуск в работу сахарного завода и конопляного завода в Мезёхедеш и ткацкой фабрики в Домбедьхаза. Они организовали помощь голодающему Будапешту и горным округам. Действенно выступали они против спекуляции, перепродажной торговли. Они с воодушевлением поддерживали дело борьбы за уничтожение гитлеровского строя, дело восстановления демократической армии. Активную роль брали они, на себя и в проведении работы по оправданию (по проверке политического поведения за вр. войны), поддерживая и таким образом очистку администрации от скомпромитированных элементов.

Сельские национальные комитеты выполняли и важные культурные задачи: они организовали проведение всеобщего обучения, способствовали созданию демократической молодёжной организации, проверяли культурную работу.

После ноябрьских выборов 1945 года реакция по всей стране перешла в нападение против демократических завоеваний. Однако, большая часть крестьян затисских областей, имеющих революционные традиции, хозяева надельных земель, крепко стояло за коммунистов. Национальные комитеты были прочными опорами защиты и дальнейшего развития достигнутых результатов. Они отбили атаки против аграрной реформы, организовали массовое движение за устранения главных представителей реакции.

Правильное, энергичное решение национальными комитетами всех этих задач свидетельствовало о творческой силе народа, приходящего к власти.